

TERJÉK MIKLÓS

Győzve veszíteni, veszítve győzni

„Nincsenek szüleim; Az eget és a földet tekintem szüleimnek.
 Nincs otthonom; A *saika tanden* az én otthonom.
 Nincs isteni hatalmam; A becsületesség lesz az én isteni hatalmam.
 Nincsenek eszközeim; A tanulékonyság az én eszközöm.
 Nincs varázserőm; A személyiségem az én varázserőm.
 Nincs se életem, se halálom; Az *aum*¹ ami az életem és a halálom.
 Nincs testem; A belátáson alapuló bölcsesség a testem.
 Nincs szemem; A villámlás a szemem.
 Nincs fülem; Az éber figyelem a fülem.
 Nincsenek végtagjaim; A gyorsaság, ami az én végtagom.
 Nincs törvényem; Az önvédelem a törvényem.
 Nincs stratégiám; A *sakkatsu jizai*² a stratégiám.
 Nincs tervem; A *kisan*³ a tervem.
 Nem teszek csodákat; Az igazság az én csodám.
 Nincs alapelvem; A *rinkiohen*⁴ az alapelvem..
 Nincs taktikám; A *kyojitsu*⁵ az én taktikám.
 Nincs talentumom; A *toi sokumyo*⁶-ban van az én talentumom.
 Nincsenek barátaim; A lelkem a barátom.
 Nincs ellenségem; Az óvatlanság az ellenségem.
 Nincs páncélom; A *jin-gi*⁷ a páncélom.
 Nincs váram; A *fudoshin*⁸ a váram.
 Nincs kardom; A *mushin*⁹ a kardom.”

Ezekkel a sorokkal kezdődik Taisen Deshimaru *A zen és a harci művészetek* című könyve. Az idézet alatt pedig ez olvasható: Szamuráj hitvallás. Meglehetősen érdekes hitvallás, mondhatnánk. Minden esetre tény, hogy nem egy egyszerű „Hiszek egy”. Mégis csupán nekünk, nyugati embereknek furcsa. Pontosabban azoknak, akik nem tudják, hogy mit rejtenek magukban a sorok. Akik nem tudják, hogy milyen időben, milyen emberektől születtek ezek a gondolatok. Azoknak, akik nem is akarják megérteni, hogy mit jelenthet ez a hitvallás, s hogy millióknak mit jelentett, netán mit jelent még ma is. Azoknak, akik megpróbálták ezen sorok jelentését kitörölni, átírni, elferdíteni különféle címszavak alatt. Érdekes azonban, hogy pont miattuk maradt fenn. Miattuk kellett leírni, hogy nehogy elfelejtsék. Egy bizonyos korban és helyen, azonban nagyon is természetes volt, hogy ezeket az akkor még íratlan szabályokat betéve tudták. Annyira, hogy nem is kellett gondolkozniuk azon, hogy betartsák ezeket. Magától értetődő volt. De sajnos, vagy nem sajnos, a változásnak nem lehet útjába állni. Meg lehet-e próbálni? Természetesen. Így tettek a Japánok is, mikor az első Tokugawa császár hatalomra került, s megpróbálta megóvni, megőrizni birodalmát a külső, barbár hatások elől. A történelem iróniája azonban, hogy pont e bezárkózás miatt

kellett Japánnak kitepnie a földből a gyökereit, ez miatt, a rövidtávon rendkívül sikeres be rendezkedés miatt kellett mégis megváltoznia. Van-e tehát értelme, hogy a változás útjába álljunk? Nos, ezt mindenki maga döntse el. Azon azonban sokkal inkább érdemes szerintem elgondolkozni, hogy jót vagy rosszat hoz-e a változás, vagy annak a megakadályozása? És még inkább fontos, hogy melyik, meddig fog tartani?

A következőkben egy út, egy válasz tárul fel előttünk a fentebb feltett kérdésekre, mely két részből áll. Az elején az események menetét láthatjuk majd, mely lehet, kissé részletesnek tűnik, mikor a végére érünk, de mindenképpen nélkülözhetetlen ahhoz, hogy megértsük a hangsúlyosabb második részt, amiben az jelenik meg, hogy milyen hatásai, következményei, netán előzményei voltak ezen események létrejöttének. Az út végére azonban szerintem korántsem lesz egyértelmű az, amit akkor látunk majd, amikor visszatekintünk, és tudatosul bennünk, hogy amit végig jártunk, hová vezetett bennünket.

1. „Győzve veszíteni...”, avagy az események alakulása, a tudatos elképzelések hitében

A Tokugawák hatalomra kerülése

Toyotomi Hideyoshi, miután legyőzte ellenségét, Oda Nobunagát (1582), a leghatalmasabb daimyoként uralkodott Japánban. Halálakor azonban fia túl kicsi, hogy átvegye atyja helyét, így egy ötfős kormányzótanácsot neveznek ki, hogy amíg Hideyoshi fia el nem éri a felnőtt kort, addig ők irányítsák az örökségét. Három fontos feladatuk volt: az alárendelt daimyok, a Toyotomi családhoz való hűségének folyamatosan ellenőrzése; a kül- és belkapcsolatok (császár-katonai vezetők) felügyelete, megfigyelése; valamint a vallási ügyek szemmel tartása.

Rövid időn belül azonban versengés alakult ki az öt kormányzó között. Ekkor emelkedik ki közülük Tokugawa Iejaszu és Ishida Mitsunari (Isida Micunari). Iejaszu volt a leghatalmasabb daimyo mind közül, s ez eleinte félelmet, később ellenszenvet szült a másik négy kormányzóban. Így sikerült Mitsunarinak egy egységes Tokugawa ellenes csoportot szerveznie, melynek élére, mint ötletgazda, ő állt. Iejaszu így kényszerű választút elé került. Vagy meghunyászkodik, s a vetélytársai alatti, megalázó helyzetbe kerül a béke reményében, vagy főhatalomra tör, függetlenül attól, hogy Hideyoshi fiának a címét veszi így el. Iejaszu az utóbbit választotta, bár egy ilyen rangú szamurájban talán fel sem merült, hogy ebben az esetben egy kicsit is gondolkozzon a választási lehetőségek között. Így 1600. október 21-én Sekigaharánál (Szekigahara) összecsapott a nyugati tartományok csapataiból álló Mitsunari és a keleti területeket egyesítő Tokugawa-sereg. Mindkét oldal nagyjából 8000 embert számolt. A csatából a Tokugawák kerültek ki győztesen.

A konfliktus azonban ezzel korántsem zárult le, bár kétségtelen, hogy a döntő ütközetnek ez bizonyult. A viszálykodás egészen 1615-ig elhúzódott, mikor is Iejaszu bevette a néhai Hideyoshi osakai (oszakai) várát. Ezzel gyakorlatilag teljhatalmú uralkodó lett Japánban.

A Tokugawa-bakufu és a kormányhatalom kiépítése (az első három Tokugawa-shogun)

Iejaszu, a tradíciókhoz híven, az elődei által kiépített hatalmi rendszer struktúráját vette alapul, mikor belső berendezkedésének rendjét felépítette, de mégis, egészében új hatalmi rendszert épített ki. Első dolga volt, hogy a fővárost Osakából Edóba (mai Tokió) helyezze át. Ez jelzés érzékű lehet számunkra, miszerint szakít a Toyotomi örökséggel, hogy most valami más következik majd. Edo ez előtt egy mocsaras kis halászfalu volt, s a Tokugawák alatt nőtte ki magát világvárossá. Második intézkedése volt, hogy családját uralkodói családhoz méltóvá tegye. A shoguni családok ugyanis, az első Minamotoig, Minamoto Yoritomoig vezették vissza a családfájukat. Ő volt az első egyeduralkodó Japánban. Személye a Tokugawák korára mitikusává vált, legendák keringtek róla. Tehát Iejaszu levezettette családfáját a Minamotokig, holott a Tokugawa családfa gyökerei a 15. századig nyúltak. Ezzel elérte, hogy megkapja a császártól a *szei tai shogun* címet. Ezt természetesen a formai követelményeknek megfelelően a császár ki is hirdette és legitímálta. Iejaszu uralkodása azonban nem tartott sokáig. 1603-1605-ig volt csak shogun, bár 1616-ig élt. Még életében nem csak hogy fiára hagyta, hanem rá is építette ki új hatalmi rendszerét. Ez volt az első dolog, amit a Tokugawák újként behoztak. Hatalomra kerülésük után nem saját maguknak, hanem fiuk, az örökösük számára igyekeztek biztosítani a hatalmat. Ebben rejlik a Tokugawák zsenialitásának egyik darabkája. Miután pedig úgy érezték, hogy fiuk számára biztos az örökösödés, önként lemondtak címükről. S noha már nem voltak shogunok, azért a háttérben meghúzódva felügyelhettek a fiuknak járó tisztelet kialakulását, a hatalom továbbélését a családon belül. Mindezekon felül pedig, mindig jelen voltak az aktuális bel- és külpolitikai életben. Így nem kellett, hogy főjön a fejük, hogy kire hagyják hatalmukat, mint ahogy az általában az európai királyoknál szokás volt. Nem kellett mással foglalkozniuk, csak hogy meglegyen az örökös, és hogy biztosítsák számára a már őket megillető kiváltságok tovább öröklődését. Ezzel kivédtek azt, hogy nehogy velük is hasonló probléma essen meg, mint Toyotomi Hideyoshival, hogy ő már a halálán van, de fia nem elég idős még ahhoz, hogy uralkodjon, s hogy kivegyék a kezéből a birodalom irányítását. Jogosan vethetnénk fel, hogy az, hogy a trónutódlás kérdését egyszer s mindenkorra megoldották, hogyan oldja meg azt a problémát, hogy egy tíz éves gyermek keze alatt is zökkenőmentesen működjön a birodalom. Természetesen a trónutódlás megoldása az előbb felvázolt probléma megoldásához csak az első lépcsőfok. Az összes daimyot és mindenkit, akik alattuk álltak a következőre kötelezték: ismerjék el a császár mindenkori fennhatóságát, katonai fővezerségét. A shogunok pedig határok között, korlátozottan ugyan, de elismerték a főbb daimyok, mágnások bizonyos függetlenségét (főként azok saját területére vonatkozóan, ugyanis abba szinte egyáltalán nem szóltak bele), de tartós alárendeltségi állapotban tartották őket. A daimyokat a pozíciójukba a shogun jelölte ki, tehát neki köszönheték hatalmukat, amit a politikán belül betöltöttek. Ezek csupán a legalapvetőbb intézkedések voltak. Számos egyéb, sokkal részletesebb törvény, rendelet biztosította, építette fel a Tokugawa uralmat, azonban mindezeket valakinek el kellett indítania. Be kellett valakinek üzemelnie a gépezetet, hogy aztán az, folyamatosan működhessen. Ez az ember Iejaszu volt. Övé az érdem, hogy az elkövetkező kétszázötven évben egy szinte kibillenthetetlen, megbonthatatlan rendszer jött létre, mely az áldott békeéveket hozta el Japán számára. Iejaszu volt az a Tokugawák közül, aki mindent saját erejéből ért el. Ifjú korában még fogságban volt, s csak utána került át a Toyotomi család hű alattvalói közé. Uralkodásra temett, mint a életű samuráj volt. Nem hajtott semmi féle személyi dicsőséget, nem volt becsvágyó, türelmesen, higgadtan

intézte államférfúi teendőit. A szó jó értelemben vett jelentése szerint, igénytelen, egyszerű ember volt, körültekintő a pénzügyekben. S mint munkájából kiderült az utódlással, családja nevének továbbélésével gondosan, sokat foglalatzkodott. Mindössze egyetlen egy szórakozása volt, melynek mindig is sokan hódoltak Japánban, ez pedig a solymászat. Egyetlen, hiú, uralkodásból fakadó negatívumának vehetjük, ha nagyon ragaszkodunk hozzá, hogy hatalomra kerülése után kamivá¹⁰ emelésére tett intézkedéseket.

A Tokugawa Iejaszu által megalapozott, majd leszármazottai által megtoldott, bővített birodalmat irányító intézkedések rendszerét baku-han rendszernek nevezzük. Egyik legfőbb pontja, az összes nagy hatalmú daimyo (mágnás, nagy hatalmú daimyóról van itt szó) központi kormány alá rendelése, hisz ezek potenciális ellenfelei voltak a hatalomnak. 1615-ben, az oszakai vár eleste utáni napon került sor a *Buke sho hatto* (Buke so hatto) kihirdetésére. Ez egy törvénykönyv volt, mely mindenkiére, mindegyik daimyora egyaránt érvényes volt. E szerint: a saját birtokaikon kívülre nem mozgósíthattak csapatokat a katonai főurak; nem köthettek politikai szövetséget egymás között (Később ezt kibővítették a külföldi kapcsolatokra, szövetségekre is. Csak akkor lehetett valakinek külföldi kapcsolata, ha azt a bakufu engedélyezte.); területükön csak egy várkastély fenttartása volt megengedett (értelmezhető okokból); a shoguni hivatal engedélye nélkül pedig nem házassodhattak. Később ezen intézkedéseket kibővítették a pénzverési tilalommal és a nagy hajók építésének tiltásával. Az utóbbi esetben kivételt képezett, ha kereskedelmi céllal épült a hajó, de természetesen ahhoz is a bakufu engedélye kellett. 1600 után mindenkinek el kellett ismernie urának Tokugawa Iejaszut (később természetesen az aktuális Tokugawa shogunt). Ezt a hűségesküvet pedig az adott alárendelt, mindenkori daimyo birtokán (ezt hívták han-nak) mindenkinek meg kellett újítani az aktuális Tokugawa shogunra. Aki ezt nem tette meg, azzal hűségsgözgő daimyoként bántak el: birtokelkobzás, bírság, bármely hivatali tisztt betöltése esetén pedig elbocsátás. Felelevenítettek még egy régi gyakorlatot, szokást, a *sankin kotai*-t (szankin kótai). E szerint az alárendelt daimyonak időről időre személyesen kellett tisztelet tenni ura előtt. Tokugawa Iemitsu (3. Tokugawa shogun) idejére ez már úgy módosult, hogy minden mágnás daimyonak, minden második évet Edoban, a fővárosban kellett tölteni. A páratlan éveken haza térhetett, de egész családját Edoban kellett hagynia. Így óriási hatalmat kapott ismét a shogun. Ezzel az intézkedésével mindenféle szervezkedésnek, támadásnak, harcnak, háborúnak elejét vette. A daimyo igaz, hogy minden páros évet Edoban töltött a családjával, de a következő évben vissza kellett mennie birtokára, ha csak egy kicsit is törődött annak helyzetével. Igazgatnia, vezetnie kellett azt. Edoból ugyanis nyilvánvalóan kényelmetlenebb irányítani a lehet, hogy több száz kilométerre lévő birtokot. Személyesen is jelen kellett lennie, felügyelnie a működést. Amíg azonban otthon volt, a családját nem vihette magával, zálogban ott kellett hagynia a fővárosban. Így tudta, hogy ha bármiféle törvénytelen ségen kapják, a családja fizet meg elsőként érte. Ezt a lehetőséget természetesen a shogun sem habozott volna kihasználni. Egyébként meg az utazás rengeteg pénzt felemésztett, ha rangjához méltóan akart viselkedni, már pedig szegényben egyik samuráj sem akart maradni, különösen nem egy mágnás daimyo. Így nagyon pénze sem volt arra, hogy szervezzen bármit is. Az Edoban töltött idő azonban nyilván nem arról szólt, hogy egyfolytában a shogunnal tanácskozik a legfontosabb ügyekben. Jó, ha egyszer vagy kétszer találkozhatott vele. Egy részt a shogun többször nem is nagyon fogadta, másrészt birtokait kellett irányítania, így a távollól, ami belátható, hogy több időt emészt fel, mintha személyesen van jelen.

A *sankin kotai* azonban magában hordoz egy problémát a kisbirtokkal és a nagybir-

tokkal kapcsolatban egyaránt. Ha nincs otthon az úr, a daimyo, akkor ki fogja irányítani a birtoko(ka)t? Nyilván, mint említettem, a daimyo irányított továbbra is, de messziről nem lehetett a legapróbb részletekig minden ügyet megoldani. A daimyo keze is kötve volt egyébként, mert a birtokon belül is a shoguni kormányzat előírásait kellett követni. Magától értetődő volt, hogy a shogun legalább annyira az ura a daimyo birtokának, mint maga a daimyo. Tehát bármit megtehet vele. Ezzel a hatalmával azonban a shogun nem élt vissza, sőt, mint már említettem, a daimyora bízta a belső igazgatását a daimyo birtokainak a hadseregen és a szövetségi rendszereken kívül. Tehát még mindig itt a kérdés: ki foglalkozik a kis ügyekkel otthon? E célból jött létre minden daimyo birtokán a vének tanácsa. Tagjai öregek voltak, falusi vének. Az adott terület kormányzását még mindig nem ők végezték, csupán besegítettek abban, az uruknak. A mindennapi ügyek felügyelete tartozott tehát a hatáskörükbe, falucsoportokkal voltak megbízva. Ez, az önkormányzatiságnak egy meglehetősen kezdetleges, erőtlen, de akkor is kialakulófélben lévő formája lehet. Azonban nem csak a tanácsok alakultak meg, a közszamurájok is hivatalai feladatokat kezdtek el ellátni. A birodalom így szép lassan elindult a bürokratizálódás útján. A samurájok állandó feladattal rendelkező, állandó lakóvá váltak egy adott területen, hisz hivataluk oda kötötte őket. Azt pedig maradéktalanul el kellett látniuk a bushido miatt (ld. később). Így a han és a bakufu is meghatározott illetményt fizetett a samurájoknak. A bürokratizálódással azonban együtt járt a tisztviselők növekedése is, amiből később a samurájok rétegének válsága is ered majd. Mivel azonban a shogunátus viszonylagos szabad kezét adott a daimyoknak a földjeiken, nem alakult ki közös politikai kultúra sem, hisz ahány birtok, annyi szokás, annyi hivatal alakult, vagy ha azonos hivatalok is alakultak ki, nem is biztos, hogy azonos dolgokat láttak el, intézkedésük, területük, nem biztos, hogy fedte a másik területen kialakultét. Így nem egy, hanem rettentő sokrétű, több fajta fejlődés alakult ki. Ez pedig magában hordozza az önállósodás, netán függetlenedés folyamatát, ami a Tokugawa politika központosító, bezárkózást hirdető nézeteivel szöges ellentétben állt. De mondani szokás: később könnyű okosnak lenni, a Tokugawák nem nagyon valószínű, hogy ennyire messzire látták volna intézkedéseik hatásait. Talán ha akarták volna se láthaták volna, hisz minek építenek fel egy olyan rendszert, ami magában foglalja annak a rendszernek az ellentétének kialakulását.

De térjünk vissza a baku-han rendszer felépítéséhez. A sok különálló, nem összehangoltan bürokratizált terület azonban nem csak a nem egységes fejlődést vonja magával, hanem azt, hogy ha egy válsághelyzet jelenik meg a birodalmon belül, akkor arra többféle megoldási kísérlet, és több fajta megoldás születik. Tehát azért nem csak egy oldala van ennek az érmének sem. Erre egyébként lesz példa a Tokugawák alatt.

Azonban nem csak a birtokok voltak ennyire sokrétűek. A mágnások, a főbb daimyok sem voltak egységesen kezelve. Két részre bonthatjuk őket. Az egyik a *fudai*, a másik a *todzama*. A fudai az ún. „öröklés szerinti hűbérurak” csoportját jelentette. Mintegy százharminc családról van szó. Ők már a sekigaharai csata előtt is a Tokugawák alatt lévő, hozzájuk hű családok voltak. Birtokaik nem túl nagyok, de annál fontosabb, a stratégiai helyeken helyezkednek el, úgy mint: a Ki-nai¹¹ (a közvetlen shoguni kézben lévő földek, az ország területének közepén) területén, vagy az környékén; a Kantó síkság körül, vagy a nagy todzama birtokok körül. A fudai-k adják a hivatalokba a tanácsosokat, a magas rangú tisztviselőket. Több hatalmuk magasabb rangjuk van, mint a többieknek és a lehető legjobbban azonosulnak a bakufuval.

A másik csoport a todzama birtokosok csoportja. Ők az ún. „külső vagy távoli urak”.

Ezek a sekigaharai csatában még egyenrangú urak voltak Iejaszuval, s csak győzelme után esküdnek csak hűséget neki. Ők kerülnek mindig először a bizalmatlanság gyanújába. Sokkal nagyobb, erősebb birtokaik vannak, mint a fudai birtokosoknak, de közel nincs akkora hatalmuk, szerepük a kormányzásban, mint a fudai-társaiknak. Ennek a megosztottságnak ellenére a Tokugawák gond nélkül „összezárták” ezt a két, egymásnak nem túl rokonszenves csoportot Edoban. Mi lett a következmény? Mivel minden daimyo család Edoban élt, itt is házasodtak, mert itt is rangbéli házasságok voltak engedélyezettek. Így szép lassan elkezdtek keveredni egymással a fudai és todzama családok. Ez már elég is lehetett volna a békéhez, de mindennek a tetejébe a japán történelem folyamán végig nagy divatnak, elfogadottnak számított az örökbefogadás. Így belátható, hogy nem volt nehéz a keveredés. Eredményül pedig fesztelen kötelékek alakultak ki, mind a két mágnás daimyo csoport, mind a Tokugawa család között. Később pedig ezek a kötelékek rokoni szálakká erősödtek. Így 1800-ra különböző érdekek összefonódott szövetsége lett a Tokugawa kormányzat. Ezzel a rendszerrel viszont rendkívül paradox jelenség alakult ki a birodalomban: a baku-han rendszer széttagoltsága (vidék) és az edoi vezetők összefonódása, egysége (főváros, központ) alkotott egy szétbonthatatlan egészet.

Külpolitika: az ország bezárása és a szomszédos államokkal való kapcsolatok

A belső fenyegetéseket már elhárították, a béke, a rend biztosítva volt. Most már lehetett a külső veszélyekkel, fenyegetésekkel foglalkozniuk. Amikor még Iejaszu csak bontogatta szárnyait birodalma élén, a külső fenyegetés nem volt olyan mértékű, mint amilyenné később terebélyesedett. Igaz, már ekkor sem kereskedhetett a japánokkal akárki, de korántsem volt letiltva ezen üzletágról senki sem. Csak a cinóber vörös, shoguni pecséttel ellátott, okmánynyal rendelkező hajók folytathattak külkereskedelmet. Ezek célja pedig többnyire Vietnám, Fülöp-szigetek, Thaiföld volt, s legfőképpen luxuscikkekkel kereskedtek. Iejaszu ekkor még támogatta a kereskedelmet, hisz ő is látta, a benne rejlő bevételi forrást.

1600 körül azonban kezdett elmérgesedni a helyzet. A japánnal való kereskedést Portugália, Anglia és Hollandia bonyolította le. Már csak a kereskedelmi verseny miatt is viszályban álltak egymással ezek az országok, nem is beszélve az ekkoriban Európában zajló nézeteltérésekről, amelyek főként a fent említett országok között zajlottak. E három országot tehát nem csak kereskedelmi, hanem vallási, politikai, területi viták is szembe helyezték egymással. Ezen nézeteltérések itt, Japánban is felszínre kerültek. A portugálok keresztre akarták feszíteni a hollandokat és az angolokat, kalózkodás vádjával, de valószínűleg a katolikusok ellenszenvé beszélt inkább belőlük, amit az eretnekek iránt éreztek. A vallási kérdést azonban nem nagyon merték még felhozni, hiszen abban egyáltalán nem voltak érdekelték a japánok, semmi közük nem volt hozzá. Még. Ezért a vallási alapú vitákat hátrították és a kalózkodással való vádaskodás is elhúzódott, bár ha valakit tényleg rajta kaptak, azt szó nélkül megtorolták. Az európaiak jelenlétével azonban lassan a kultúrájuk is kezdett beszivárogni, s itt kezdődtek a nagyobb gondok. A kereszténység itt is termékeny talajra talált, s terjeszkedni kezdett a birodalmon belül. Mutatja ezt, hogy az 1615-ös osza-

kai várostromnál sok keresztény szamuráj harcolt Toyotomi család oldalán. Ekkor már a keresztények jelentős erőt képeztek, több magas rangú daimyo is megtért, ami a birodalom belső megosztásához vezetett volna. Fenn állt a veszély, hogy ha ilyen ütemben halad a kereszténység térhódítása, akkor veszélybe kerül a birodalom egysége, amelyet a Tokugawák minden áron megvédenének. A belső megosztottság ugyanis sokkal komolyabb lett volna, mint a jelentéktelen baku-han rendszerbéli különbségek. Az ellenségeskedés odáig vezetett, hogy 1614-ben betiltották a kereszténységet a birodalom egysége érdekében. Az eredmény nem volt kellő mértékű, így 1618-ban szervezett keresztényüldözés vette kezdetét. Ekkor Tokugawa Hidetada volt már uralmon, s alatta érte el a keresztények üldözése a csúcspontját. Sokan haltak ekkor mártírhalált, kínzások és egyéb kegyetlenségek közepette. Nem csupán a kereszténység kiűzése volt a cél és az sem azért, mert ellenszenves lett volna a vallás. Nem azért üldözték őket, amiben hittek, hanem azért, mert a birodalom egységét veszélyeztették. A másik cél pedig a többi európai távoltartása, elrettentése volt. A legjobban a jezsuitákat keresték befolyásuk, módszereik és az állami ügyekbe való befolyásuk miatt. 1637-ben még mindig tartottak a harcok. Ez évben volt a legvéresebb összecsapás. Mintegy 30 000 parasztlázadt fel az Arima keresztény han-ról és egy erődítményt építettek. A bakufu megbirkózott volna a feladattal, de a hollandok is segítséget nyújtották a japánoknak. Később ezt nem felejtették el a hazaiak, s egy meglehetősen nagy kiváltsággal ruházták fel a hollandokat. Egy külön kis szigetet adtak nekik Nagaszakiban (hozzá tenném, mindenkit megvetettek, aki azon a kis szigeten élt), s a kizárólagos, bár rendkívül lefojtott, megkötött kereskedelem jogát nekik adták. Visszatérve: Hidetada után teljes bezárkózási politikát vezettek be. Iemitsu ideje alatt soha nem látott mértékben ellenőrizték az idegen országokkal való viszonyt. Ez a viszony abban ki is merült, hogy tudták róluk, hogy vannak, s szigorúan tiltottak mindenféle kapcsolatfelvételt velük.

Bevezették a *kaikin*-t, a tengeri tiltásokat. Ezek értelmében senki sem hagyhatta el az országot, aki japán; semmilyen katolikus nemzet tagja nem léphetett be az országba; a külkereskedelmet és a diplomáciát, pedig Nagaszakira korlátozták. Ezek eredményeként, a spanyolokkal, portugálokkal elveszítették a kapcsolatot, s végül az angolok is visszavonultak 1632-ben. Mint már említettem, csak a hollandok maradhattak, de ők is csak úgy, hogy feltétel nélkül engedelmeskedtek a shogun rendeletének, miszerint minimálisra korlátozta tevékenységüket, s nagyjából a kínaiak hasonló számban, elhanyagolható mennyiségben lehettek jelen Japánban. Közvetlenül a shogun alá tartoztak, azért, hogy a legújabb törvények is teljes mértékben vonatkozzanak rájuk. Mint már említettem, Japán azért nem teljesen zárta be a kapuit, vagy ha be is zárta, maradtak rések az ajtón. Bizonyos tartományoknak ugyanis shoguni engedéllyel lehetősége volt előre kijelölt országokkal és csak is azokkal kereskednie. Tehát a Satsuma (Szacuma) han Kínával, Kagoshima Okinawával, Tsushima (Cusima) a Puszan koreai kikötővel és a Matsumae (Macumae) han, az attól északra levő bennszülött népekkel bonyolította a kereskedelmet. Hozzá kell tennem, hogy ezért, ezen tartományok rövid időn belül a legfejlettebb, leggazdagabb tartományokká váltak.

E berendezkedés biztosította a békét Japán számára egészen a Meiji (Meidzsi) restaurációig. Ez azonban nem azt jelenti, hogy nem voltak kritikus helyzetek, amelyek véres háborúig vezettek volna. 1780-ban – hogy csak egyet említsek – az orosz jelenlét egyre jobban erősödött a térségben. Ettől fogva ugyanis az oroszok egyre rendszeresebben átjártak az északi szigetre, ami a legelmaradottabb volt a szigetcsoportból. Ez a terület ugyanis ekkor még nem tartozott szorosan a birodalomhoz, nem alkotta szerves részét. Az ainu-k

(így hívták a bennszülötteket) éltek ekkor még ott. Lényeg, hogy veszélybe került Hokkaido, aminek elvesztését már csak azért sem engedhették meg maguknak, mert így közvetlen szomszédságba kerültek volna az oroszokkal. Az első lépése a bakufunak a fenyegetésre az volt, hogy még a 18. században létre hozta a már említett Matsumae hant, amit közvetlen irányítása alá helyezett, tehát gyakorlatilag saját területeként kormányozta. 1812-ben enyhült csak az orosz fenyegetés, mikor Európában Napóleon élte fénykorát, így az oroszok figyelme a vele folytatott háborúra terelődött. Ezzel a Tokugawák alatt fellépő legnagyobb veszély elhárult. Az országot bezáró külpolitika végeredményben teljesen sikeresnek mondható. Az egyik ok nyilván valóan a fentebb említett vallási ok volt. A másik – ami eddig talán nem volt nyilvánvaló –, a nem jövedelmező, nem hasznos külkereskedelem az európaiakkal. Olyan árukkal kereskedtek ugyanis, amik nem voltak nélkülözhetetlenek a japánok számára. Jó, hogy voltak, de azok nélkül is ugyan úgy meglettek volna. A megmaradt külkereskedelemben viszont az eddigi lenézetség, alárendeltség – amit a japánok éreztettek a többi ország felé – kölcsönös tiszteletté változott.

Mindenféle képen beszélnünk kell még egy harmadik tényezőről is, mely hozzá járult a bezárkózás sikeréhez. Ez az európai politikai helyzet volt. E századokban zajlottak ugyanis az újkor nagy háborúi (osztrák örökösödési háború, spanyol örökösödési háború, hétéves háború, majd később a napóleoni háborúk). Ilyen nemzetközi helyzetben mindenki a „saját portája környékén” volt elfoglalva, s érthetően nem a gyarmati hódításokkal.

A további Tokugawa shogunok intézkedéseiről most nem tennék említést. Az eddigi határozatok, rendeletek, törvények, amiket megismertünk, ugyanis megadták a gerincét, a vázát az elkövetkező kétszázötven évre a birodalomnak, letették annak alapköveit. Az első Tokugawa shogunok utódai már akkor jutottak a shoguni székbe, amikor annak intézménye működött. A helyzet azonban koránt sem volt olyan rózsás, mint amilyennek kifelé látszódtott. Mivel az elődök már kiépítettek egy rendszert, az utódok abba születtek bele, ahhoz kellett alkalmazkodniuk, annak kellett megfelelniük, engedelmeskedniük. Mondhatni tehát, hogy a tradíciókat messzemenően tisztelő Japánban, bizonyos értelemben, meg volt kötve a kezük. Rövidesen rájöttek, hogy pont ezért cselekvési határaik korlátozottak, s elődeiknek köszönhetően mégsem teljhatalmú uralkodók, csupán azok továbbélései. A rendkívül megerősödött hivatalnokai réteg pedig mindent elvégzett szinte még a shogunok feladatait is, amik természetesen nem tartoztak a protokollhoz. Logikusan következik tehát, hogy noha személyének ereje, hatalma, tekintélye még mindig megingathatatlan, erős volt, egyre jobban kezdett nélkülözhetővé válni, pont a bürokraták és azok tevékenysége miatt. A korlátlan hatalmú egyeduralkodó szerepe, tehát halványan elkezdett eltolódni az alkotmányosabb uralkodó felé. A shogun mindezekon felül, valamilyen szinten fogoly lett saját udvarában. Nem mozdulhatott ki, mert pecsétje, jóváhagyásai, engedélyei sok mindenhez kellett. Na persze ez nem mindegyik Tokugawa shogunnál volt általános. A fentebb említett dolgok ugyanis sokban függtek az adott shogun személyiségétől, hozzáállásától. Voltak közülük, akik konzervatívabbak, energikusabbak öntudatosabbak voltak rokonaiknál. Viszont lehet példát találni olyanra is, aki jobban teret engedett a pazarlásnak, a szabadságnak, vagy a kreatívabb gondolkodásnak.

A változások, tehát – akár mennyire is bezárkóztak, és elzárkóztak a modernizáció elől – visszafordíthatatlanul beindultak. A bürokratizálódás ugyanis véleményem szerint a polgárosodás kezdetének előhírnöke. Mindezekből természetesen kifelé semmi sem látszódtott, sőt erősen kétlem, hogy bármelyik shogun felfogta volna ezeket a következményeket.

Csupán az utolsó előtti Tokugawa shogunnál, Ieanarinál figyelhetők meg a szabadelvűség, a züllés jelei. Gondolok én itt arra, hogy ötvennél több gyermeke volt – ebben természetesen benne vannak az örökbe fogadottak is –, valamint, hogy az örökbe fogadások kapcsán mind todzama, mind fudai családok kerültek a shoguni család közvetlen rokonságába, ami egyértelműen tisztaság és tekintély csökkenéshez vezetett. A fenti pár sorban megemlítettetek leszámítva azonban, az ebben a fejezetben bemutatott intézkedések hajtották a motorját a shogunátus utolsó korszakának, hogy ekkor teljesebben ki, s ekkor érje el fénykorát.

A modern Japán

A Meiji-kor és a modernizálás célkitűzései

Nagy általánosságban a Tokugawa-korban megszülettek a modernizálás előfeltételei. Jogos lehet a csodálkozásunk, hogy hogyan lehetséges ez, hisz az ország bezárása, minden külföldi dolog elutasítása és a japán tradíciók mindenek feletti szem előtt tartása került megvalósításra a Tokugawa-shogunok ideje alatt. Nos ez a kijelentés nem teljesen igaz. Noha a cél kétségtelen a fent említett volt, és ennek a megvalósítása is hibátlanul végbe ment, mindezek következménye hosszú távon közelről sem az eltervezett lett. Mindezt a fejezet további részében részletesen látni fogjuk. Előjáróban azonban, csak annyit, hogy mind a Tokugawa-kor intézkedései, mind a Meiji-kor törvényei, a modernizálást szolgálták. A lényeg azonban most nem ezen van, hanem az igazi kérdés az, hogy az adott intézkedéseket, rendeleteket, törvényeket, mi célból hozták. A Tokugawák rendeleteikkel, törvényeikkel nem a modernizálást, hanem a béke megvalósítását akarták szolgálni, s szolgálták is. Más kérdés, hogy mindez a modernizálás bölcsője lett. Rendkívül paradox, de ugyanakkor legalább annyira logikus, érthető dolog is. Tehát akaraton kívül tették lehetővé, hogy később a modernizálódás lehetővé váljon. Tudatosan soha nem is ismerték el soha, hogy ők bármikor is zászlajukra tűzték volna a társadalmi vagy a közigazgatási modernizációt. Mindezekkel ellentétben a Meiji-korban, mint majd látni fogjuk, szánt szándékkal a modern, technológiai előrehaladottsággal rendelkező nyugat szintjét akarták elérni. Ami pedig az eszmei, tradicionális, netán filozófiai dolgokat illeti – amikkel később részletesen foglalkozok – a Tokugawákra kis, alig észre vehető, változtatásokkal, a hagyományos szellemi beállítottságok mérlegelés nélküli elfogadása volt jellemző, míg a Meiji-korban az új célok mérlegelt magukévé tétele vált gyakorlattá. Ez a múlttal való határozott szakítást jelentette.

Még az elején azonban tisztáznunk kell, hogy mit jelentett az akkori Japán számára a modern szó. Belpolitikában, az ipari kapitalizmusban élő gazdaság megvalósítását, liberális Amerikai Egyesült Államokbeli, vagy nyugat-európai politikai rendszerrel értették rajta. A külpolitikában pedig a mindenek előtti cél a Japánt, a modern országokkal szemben alacsonyabb rendűvé tevő intézkedések revíziója volt. Az általános modernizáló célkitűzést azonban még két részre bonthatjuk, miszerint a kor elején a kormányok feladata a változás, a fejlődés bevezetése volt, míg a kor végén elértek arra a szintre, hogy a lépéstartás a változással váljon jelszavukká.

A restauráció

A restaurálás, már a maga korában is óriási visszhangot váltott ki a világpolitikában. Számptalan tudós foglalkozott már akkor a kérdéssel, s legalább ennyi megközelítés, magyarázat is létezik rá. A folyamat azonban annál lényegesen összetettebb – annyira sokréttű, annyira sok szálon fut egyszerre –, minthogy azt egyszerűen megértjük. Sokkal könnyebb úgy, ha egyetlen eseményként tekintünk rá, s úgy próbáljuk meg a folyamatot megérteni, mintha részleteiben vennénk végig.

Az egész folyamatnak a lényege, jelentése, hogy vissza akartak térni a központosított monarchiához. Ezt mégis hogyan érhetnék el? Vissza kell helyezni a császárt a jogos tisztebe, helyébe, melyet a Fujivarák (Fudzsisvarák) óta a shogunok birtokolnak. Ez az eszme, gondolat a Meiji (1852–1912) császárnak jött kapóra, aki épp akkor „hatalmon” volt. Mégis miért akartak vissza térni a mostaninál erősebb császári hatalomhoz? És itt következik a egyedisége a japán gondolkodásmódnak. Azok látták be, hogy a hatalmat át kell adni másnak, akik hatalmon voltak. A todzama hanok (Satsuma (Szacuma); Choshu (Csósú); Tosa (Tosza)) lojális szamurájai (noha a todzama hanok daimyoi nem érték el a fudaik kedveltségét, befolyását, hatalmát, de mint már volt róla szó, Edóban a lehetetlenségig összekeveredtek a családok az összezártság miatt) látták be elsőként, hogy a nép, a kultúra fennmaradása érdekében nekik kell lemondani bizonyos jogokról. Erre régebben még talán volt egy-két példa, de manapság egészen biztos, hogy sehol sincs. Céljuk kettős volt, de e két rész összefonódott. Az első, a bakufu, a számukra legfontosabb egység megbuktatása volt, míg a második – ami az első miéértjéből fakad –, a nemzeti kormányzat alakítása a trón alatt. A bakufu ugyanis útjukban állt, hogy megvalósítsák a második célkitűzésüket. Azonban ezek a szamurájok sem a hasukra ütve döntöttek el, hogy most változtatni akarnak, mert az nekik annyira jó lesz, hanem mint már említettem, belátták, hogy így kell tenniük, nincs más út, ha fent akarnak maradni és nem akarnak mondjuk Kína sorsára jutni. Azonban ehhez is kellett egy kezdő lökés, hogy ez előtt a tény előtt fejet hajtsanak. Ez a lökés pedig az USA képében jelentkezett.

Ekkoriban (XIX. század) a világban az új piacokért folyt a verseny. Mindenki, aki tehette – tehát főleg a nagyhatalmak – új, lehetőleg még érintetlen, ember lakta területek után kutatott. Az USA-nak így pont kapóra jött Japán. Nem mellékes azonban az a tény sem, hogy az Egyesült Államok Kínával kereskedő, vagy bálnavadász hajói menedéket kapjanak például a vihar elől, Japán kikötőiben. Ezen felül Japán eddig a hajótörötteket sem fogadta be, hanem vissza küldte őket az anyaországukba, pontosabban kitoloncolták őket a birodalom területéről. Az első konkrét fellépés 1853-ban Matthew Perryhez és fekete hajóihoz köthető. Fillamore amerikai elnök levelét vitte a japán császárnak, amiben kereskedelmi és diplomáciai kapcsolatot kért az USA részére. A birodalom vezetése meglehetősen kényszerű, kellemetlen helyzetbe került, ugyanis váratlanul érte őket ez a fellépés. Természetesen azt is tudták, hogy nem csupán a kereskedelmi, diplomáciai kapcsolatok felvétele a cél, a tét. A vezetés nem volt felkészülve az elutasító válasz esetén nélkülözhetetlen védekezésre és jól lehet, hogy ha még fel is lettek volna készülve, akkor sem sok mindent tehettek volna az Egyesült Államok flottájával, erejével szemben. Perry egy év gondolkodási időt hagyott a levél átadása után, majd elhajózott. A látogatás a formai követelményeknek ugyan megfelelt, de mindenki érezte benne a fenyegetést. 1854-ben Perry szavához híven vissza is tért, s a bakufu, egy előszerződést írt alá vele, ami az USA-val közvetlen kapcsolatra kötelezte, de kereskedelmi viszonyról egy szó nem esett benne. És ekkor megindult a lavina. 1858-ban

Towsend Harris (az első amerikai konzul) teljes barátsági, kereskedelmi, hajózási szerződést kötött Japánnal és a többi európai hatalommal, akik a kereskedelemben fontosabb szerephez jutottak. Ezeket a kapcsolatokat azonban a közeljövőben nem nagyon tudta kihasználni, pontosabban nem ebbe a térségbe irányult az Államok figyelem, hisz a hatvanas években az USA-ban polgárháború dúlt, így Japán erre az időre kiesik az érdekszférájából. Az Egyesült Államok háttérbe húzódásával a folyamat lelassult, s ezek az ügyek egyre jobban elhúzódtak. Mindez Japánnak lassú méregként hatott. A bakufu kezét ugyanis ezek a szerződések igen csak megkötötték, független határozati hatalmát akadályozták, korlátozták. Ugyanakkor a bakufu viszont hasznot húzni a szerződésekből nem tudott, mivel az elhúzódó ügyek miatt rengeteg időbe teltek a kapcsolatok működtetési.

A vezetés így válaszút elé került. Egyik lehetőségként: szembe szállhattak az idegenekkel, ami a biztos háborút vonta volna magával. Erre nem nagyon láttak esélyt, mert tisztában voltak a nyugati hatalmak (hadi)technikai és minden egyéb téren jelen lévő fölényével. Így harcba indulni pedig ésszerűtlen, meggondolatlan lett volna. Nem tudták volna megvédeni a főbb tengerparti városokat (Edo), erődtímenyeket. Ezt a lehetőséget tehát gyorsan el is vetették. Maradt tehát a másik, ami szintén nem sok jóval kecsegtetett. Ebben az esetben kénytelenek voltak nyitni a nagyhatalmak felé. Nem volt más választásuk, ha életben akartak maradni. A nyitáson itt az elzárkózás hirtelen megszüntetését kell értenünk, nem pedig a fokozatos megszüntetését a bezártságnak. Ez megaláztatáshoz – ami a szerződések méltánytalanságából fakadt –, valamint kulturális megrázkódtatáshoz vezetett. Mindezek eredményeként – hozzá tenném, hogy érthetően – mérhetetlen düh és ellenszenv szabadult fel az ország területén. Egy mozgalom kezdett egyre hatalmasabb formákat ölteni. Ez a mozgalom a *sonno joi* (szonno dzsói) volt. Jelentése: tiszteld a császárt és űzd ki a barbárt. A gyilkosságok, gyújtogatások s néhol a nyílt harcok egyre gyakoribbá váltak. 1862-ben egy Richardson nevű angolt öltek meg, 1863-ban Choshu ágyúit pedig idegen hajókat lőtték a Simonoseki szorosban. Ezek visszhangja természetesen az érintett országig elhallatszódott, hogy ott még nagyobb erőre kapjon. Az adott országok persze egyértelműen és jogosan elégtételt követeltek. Ennek elmaradása híján 1866-ban hadat üzentek Choshu-nak, amit a han meglepetés szerűen visszavert. Ez a kapcsolatok terén a legmélyebb pont e korban Japánban. A kor elégedetleneinek lecsendesítésére a bakufu nemzeti közmegegyezést akart elérni. Ehhez azonban szövetségesek kellenek, akik jóvá hagyják az edoi hatóságok döntését. Ha viszont nemzeti közmegegyezés kell, akkor szükség van az udvarra is, tárgyalni kell vele. Ha pedig már tárgyalunk valakivel, akkor az közel azonos szintet, egyenrangúságot feltételez. Ez viszont – hogy a bakufu egyenrangú félként kezelje az udvart – korábban elképzelhetetlen lett volna, s nem is történt még ilyen. Ezt azonban az udvar is tudta, s a császárhű emberek, a daimyok, mágnások a helyzetet nyilván valóan e pillanatban a javukra akarták fordítani. Ezt meg is tették. A tárgyalások során a császári udvar elutasítja a szerződések megerősítését, sőt megszüntetésükre, érvénytelenítésükre tesz javaslatot. Ez első ránézésre öngyilkos cselekedet volt. Elképzelhető, hogy az udvar nem volt tisztában a döntésének következményeként kívülről érkező válaszról, de belpolitikailag egy pillanat alatt rokonszenvesebbé vált, mint a meghunyászkodó, a szerződéseket megkötő, de észérvekkel érvelő, túlélést kereső bakufu. A problémát kereső, tárgyalni kész (ami óriási szó volt) Tokugawa vezetés így igen erős keresztútban találta magát. Az egyik irány a bentről, az övéi felől érkező nyomás volt, ami a megalázkodás ellenességben, külföldiek megvetésében jelentkezett. Ők azt várták, hogy a sarkára áll a bakufu. A másik irány pedig kívülről érkező

nyomás volt, ami pedig a szerződések elfogadását és azok betartását követelte, valamint elégtételt az atrocitásokért. Akár hogy is nézzük ebben a helyzetben, a kettő közül nincs jó választás. A külpolitika adott, azzal ebben az esetben nem lehet mit csinálni, a belpolitikában pedig a közvéleményt már elhappolta a császári udvar. Akármit is választ tehát a bakufu katasztrofális következményekkel járt volna. Így nem maradt más hátra, mint amit az utolsó Tokugawa Shogun, Tokugawa Keiki 1867-ben tett, önként lemondott hatalmáról. „*Most, amikor az idegen országokkal való érintkezés naponta növekszik, az állam alapjai darabokra esnek, ha nem a központi hatalom irányítja a kormányzást. Ha azonban az ügyek régi rendjét megváltoztatják és a közigazgatási hatalmat visszaadják a császári udvarnak, és ha a nemzetet érintő tárgyalásokat széles skálán vezetik és a császári döntést megszerzik, és ha a birodalmat az egész nemzet erőfeszítése tartja fenn, akkor a birodalom képes lesz megtartania rangját és méltóságát a föld népei között;... hiszem, hogy legfőbb kötelességem ezen eszmény megvalósítása az által, hogy teljes mértékben lemondok ezen ország feletti uralomról.*”¹²

Meiji-külpolitika

Többnyire egy ország vizsgálatánál a belpolitikai viszonyokat szokták először taglani, pláne, ha egy változások, átalakulások alatt lévő országról van szó. Most azonban én szakítanék a hagyománnyal és elsőként a külpolitikát venném nagyító alá, mivel e kérdéskör megoldása jelen esetben – ismerve az eddigieket – a belpolitikai problémára is orvoslást nyújtana.

A kormány elsőként a már meglévő szerződések szavatolását eszközölte ki azzal a fel-tétellel, hogy a szerződések revíziói függőben, de szem előtt lesznek. Ez enyhülést hozott a hazai közvéleményben, s a sonno joi mozgalom helyett – ami meglehetősen nagyra nőtte ki magát ekkorra – az idegenek fokozatos elfogadása kezdett elterjedni. A helyzet így egyre jobban javult az idegen – japán viszonyban. A kormányzat azonban az okozatot orvosolta, az okot, a szerződések meglétét nem. Ez azonban furcsa mód senkit nem érdekelt a közemberek közül. Miért? Azért, mert nem látták az okot. Ők csak a megaláztatott helyzetüket, az idegenek szemében lévő lenézést, megvetést látták. Most azonban a kormányzat felmutathatta, hogy a külföldiek szemük előtt tartják majd a revíziót, tehát gyakorlatilag nem változtattak semmit, de mégis elértek valamit.

Mit is jelentett akkor a japánoknak a méltánytalanság, megalázottság? Ezt a kérdést ugyanis eddig még nem tisztáztam, s szeretném e hibámat orvosolni. Megalázottságnak vették, hogy idegen árukra egyáltalán nem, vagy csak jelképes vámot vethettek ki. Szintén arcucsapásként élték meg, hogy a japánban tartózkodó idegeneket kivették a japán igazságszolgáltatás alól, azokra, csak az adott személy országának igazságszolgáltatása, s annak törvényei vonatkoztak. Ezt pedig frissen létrehozott konzuli bíróságok felügyelték. Mondanom sem kell, hogy jogharmonizációról még szó sem volt, de egyébként is ezen intézkedések a japán gazdaságot és a japánok szuverén jogait sértették, veszélyeztették azok továbbélését, jövőjét. Most már véleményem szerint érthető az akkori japánok felháborodása, valamint érthető az is, hogy legyen az bármilyen vezető testület, hatalom, kormány, az egyetlen esélye, hogy megőrizze vezető szerepét, a szerződések revíziója volt. Természetesen ez vonatkozott a Meiji császárra is.

Az udvar több fajta megközelítéssel próbálkozott. Ezek eredményeként 1894-ben a

brit kormány méltányos szerződést írt alá a japánokkal, majd ezt a példát követte a többi nagyhatalom is. Fontos leszögezni, hogy mindezek a kedvező szerződések azért jöttek létre, mert a Meiji kormány nem eltörölni, hanem kiigazítani akarta a már meglévő szerződéseket. Ez is csak azt jelentette, hogy végérvényesen vége a bezárkózási politikának, most már nyílt diplomácia van. Egyik próbálkozása az udvarnak a nagyhatalmak rokonszenvének elnyerésére, hogy egy külön luxuspavilont hozott létre, a Rokumeikan-t („Bőgő Szarvas Terem”). Itt számos konferenciát rendeztek, ahol a vendégeket nyugatiasan látták vendégül. Meg akarták győzni a nagyhatalmakat a japánok ez által, hogy hazájuk megfelelően nyugatiasodott már ahhoz, hogy egyenrangú partnerként bánjanak vele. Voltak azonban számosan, akik ezzel a módszerrel nem értettek egyet, nem kis konfliktust szítva ezzel hazájukban, de erről majd a belpolitikai részben.

A szomszédos országokkal viszont már nem volt ennyire rózsás a helyzet. Folyamatos határkijelölési problémák zajlottak Oroszországgal, Kínával valamint Koreával. 1875-ben az oroszokkal sikerült békésen megegyezniük. A koreai helyzet azonban már koránt sem zárult le ennyire zökkenőmentesen. Korea mindig is meghódítandó területként szerepelt a japánok szótárában, szinte a 10–11. század óta. Így most is e térség ellen irányultak a legintenzívebb törekvések. Gazdasági és stratégiai szempontból is fontosnak tartották a terület megszállását. 1876-ban végül is sikerült megkötni a Kanhwa szerződést, melyben formális alapokra helyezték a két ország kapcsolatát. Hozzá tenném, a viszonyt jellemzi, hogy a szerződés megkötéséhez azért szükség volt némi japán katonai fellépéshez. 1879-ben a Ryukyu (Okinawa) szigetek teljes birtokbavétele is megtörtént, s az ottani uralkodót edoi nyugdíjassá tették. A koreai kérdés azonban még koránt sem zárult le. A velük megkötött szerződés után a koreai belpolitika két részre bomlott. Az egyik, az a konzervatívabb, Kína párti irányzat volt. A másik pedig a modernebb, Japán párti. Ez a megosztottság 1894-ben háborúhoz vezetett Kína ellen. A harc azonban nem tartott sokáig, mert Japán megnyerte a háborút és a Simonoseki-i békében (1895) a következő képen rendezték a helyzetet: Japánnak nagy kártérítést fizettek, valamint megkapta még a Taiwan-szigeteket is. A problémának azonban itt még mindig nem lett vége. Korea végül is függetlenné vált, de csak névleg, a japán befolyás elég erős maradt.

Ezek után, 1902-ben a sikereket még tetézte egy Anglia és Japán között létrejött szövetség, miben kölcsönösen elismerték a másik, a térségben tett hódításait. Anglia a japán koreai fennhatóságot, Japán pedig a brit Jangce völgybeli valamint indiai fennhatóságot. Mindez azonban csupán a formális jellegét merítette ki a szerződésnek. Valójában az oroszok ellen irányult, az általuk nyújtott potenciális veszélyforrás miatt, melytől nem ok nélkül féltek a japánok. Koreában, a Japán ellenesek csalódtak Kínában, de nem hagyták annyiban a dolgot, s Oroszországhoz fordultak segítségért. Az oroszok pedig mondanom sem kell, kapva kaptak az alkalmon. 1904-ben háború tört ki Mandzsúriában. 1905-ben a japánok, a legnagyobb meglepetésre vereséget mértek az oroszokra Port Arthurnál, majd végleg megsemmisítették az orosz csapatokat Mukdennél. Az oroszok természetesen nem hagyták annyiban a dolgot, s mivel szárazföldi csapataik jóformán nem voltak a vereség következtében a környéken, felmentő flottát küldtek a japánok ellen. Ez a próbálkozásuk is zátonyra futott, mert a tengeri haderőnek is hasonló sorsa lett, mint a szárazföldinek. Tojo Heihachiro (Tojo Heihacsiro) ugyanis szintén megsemmisítő vereséget mért az orosz flottára a Tsushima-szigetek (Cusima-szigetek) közelében. Végül is 1905-ben Portsmouthban kötötték meg a békét, minek értelmében Oroszország átengedte Dél-Szahalint és Port Arthurt, valamint

Korea, Japán fennhatóság alá került (1910-ben annektálja). A külpolitika sikeressége ellenére, a békéknek nem volt túl nagy sikerük itthon, függetlenül attól, hogy győztes félként ültek le a tárgyalóasztalhoz. Tokióban például statáriumot kellett bevezetni a zavargások miatt. Mindezen viszonyokat pedig, még fokozta a nacionalizmus megjelenése.

Szumma szummárum, a Meiji külpolitika a lehető legjobban zárult. A revízió, ha nem is történt meg meg teljesen, ragyogó irányban haladt, valamint a hódításokkal Japán a nagyhatalmi státusz közelébe küzdötte fel magát, hacsak nem érte el azt teljesen, mindössze harmincnyolc (!) év alatt.

De mégis miért fogadta otthon ellenségesen a japán közvélemény, a kormányuk külpolitikai sikereit? Talán nem nehéz belátni, hogy egy gyakorlatilag hétszáz évet folyamatosan, kisebb nagyobb megszakításokkal végig harcoló, végig háborúzó nemzet nem tud egyik pillanatról a másikra nyugati módon gondolkodni a harcról és most itt nem a vezetőkről van szó. Talán még nekik sem sikerült mindig. A háborút, így sokan még akkor is, a 20. század hajnalán, a diplomácia kiterjesztéseként, a diplomácia szükségszerűségként kezelték. Ez véleményem szerint egyáltalán nem meglepő, sőt, mi több nagyon is érthető dolog.

A Meiji-belpolitika

A Meiji-kor legalapvetőbb jellemzői a következők: nyíltság, újítási készség, kísérletezés, és jutalmazása annak, aki ezeket létre is hozza. Említettem a kísérletezést. Ezt úgy kell érteni, hogy a nyugati technológiákat, eszméket kellett alkalmazniuk egy nem nyugati társadalomra. Ennek következményeként az alkotmányos uralkodáshoz szükséges intézmények is kialakultak. Mindehhez azonban óriási változásra volt szükség. Létre jött a nemzeti parlament, a független bíróság, ami a korlátlan hatalomról való lemondást is jelentette egyben. Politikai pártok kezdték bontogatni szárnyaikat. Mindezekben a nehézség, hogy a hirtelen az emberek nyakába szakadt szabadság és a vezetésben is legalább annyira gyorsan kialakult parlamentarizmus még merőben új. Szintén nehézséget jelentett, hogy az alkotmány megalkotásakor nem lehetett tisztán nyugati alkotmányt létrehozni, alkalmazkodni kellett az előző időkhöz, a hagyományokhoz is, amelyek eddig meghatározták életüket. E helyzetben érthető, hogy számos feszültség került a felszínre az új és a régi keveredése közben. Ezek a hagyományos gondolkodás még mindig igen erős jelenlétéből, az intézmények örökségéből, valamint a nyugattal való verseny érzetéből fakadtak. Ez utóbbinál nem is annyira a versenyérzet, hanem a reménytelenség volt az, ami a feszültség okozója lett. Olyanokkal kellett ugyanis versenyezni, olyanokat kellett volna leghagyni, akik összehasonlíthatatlanul előrébb jártak minden téren. Valamint szintén baj volt, hogy a kormány sem volt egységes, versenyző érdekek szövetségéből állt. A végrehajtó hatalom jellemzője közé tartozott még, hogy a vezető állásban lévők csupán díszként funkcionáltak, a tényleges hatalom az államtanács kezében összpontosult, akik, ha lehet ezt mondani fiatal hűbéresek voltak. A születési előjog helyett most már a rátermettség vált mérvadóvá.

1868 áprilisában sor került a Meiji-császár esküjére is, ami fő államdokumentummá vált, s a következő 4-5 év politikai lépéseit, irányvonalait határozta meg. Ezt nevezik „szabadalmi eskünek”. Pontosabban a nyugatiak nevezték el így. Ebben az esküben benne foglaltatik a tanácskozó gyülekezetek engedélyezése, a lakóhely, foglalkozás szabadon választhatósága, valamint a nyugattal való kulturális érintkezés. Ezek mellett még tartalmazza az örökletes

társadalmi osztályok eltörlését.

Egy idő után alkotmányként kezdték el használni, bizonyítja ezt az is, hogy mind a kormány, mind az ellenzék, ide vezetett vissza mindent, amit igazolni akart. A sok feszültség ellenére a helyzet 1870-re azért javult. A restaurálási „háborút” megnyerte a kormány, a nyugati hatalmakkal jó kapcsolatokat alakított ki, az eddigi közigazgatási rendszert megreformálták – a daimyo birtokokból 1871-re prefektúrákat szerveztek –, valamint bevezették a sorkötelezettséget és a nem nemeseket is most már besorozták. Hoztak azonban nem túl rokonszenves intézkedéseket is. A samurájok mind formális (kinézet, öltözködés stb), mind velük született előjogait eltörölték. Gondolok én itt a hajviseletre, a kardviselésre, hogy csak kettőt említsek. A samurájok úgy érezték, hogy becsapták, ellehetetlenítették, a nyomor felé taszították őket, de a helyzetük változásáról, a rájuk vonatkozó intézkedések következményeiről később beszélnék részletesen. Ahogy a samurájokkal elbántak, valamint az, hogy 1873-ban Japán nem lépett hadba Koreával annak tiszteletlen magatartása miatt, számos emberben ellenszenvet váltott ki. Így nagy befolyású, nagy tiszteletnek örvendő államférfiak mondtak le tiltakozásuk jeléül, s a kormány, e férfiakat megbotránkozató intézkedéseire kétféle válaszut jött létre. Az első úttörője, Saigo Takamori (Szaigo Takamori) volt. Ő töltötte be lemondásáig az államtanács egyik tisztét. A koreai háború elodázása miatt lépett ki az államtanácsból, ő ugyanis a háborúpártiakhoz tartozott, azok vezére volt. A korában úgy tekintettek rá, mint a katonai erények megtestesítőjére. Lemondás után haza tért, s otthon, a samuráj reakció híve, része lett, s a központi hatalom elleni dac hívévé vált. Nevéhez fűződik a Satsuma (Szacuma)-felkelés (1877. február – 1877. november). 20 000 korábbi samuráj vonult ekkor a régi Edo – akkor már az átkeresztelt Tokió – felé. Vissza akartak térni a hagyományokhoz, a régi rendszerhez, a saját szellemiségükhöz, amitől azok voltak, amik, és ami nélkül semmik sem lehettek. Kamamotoig jutottak (ez Kyusu közepén van), s négy hétig ostromoltak egy várat. Az idő azonban nem nekik dolgozott, mert míg ők harcoltak, egy modern (puskákkal felszerelt) hadsereget küldtek ellenük, amely vissza is szorította őket Kagoshimába (Kagosima), majd a Shirojamai (Sirodzsama) csatában legyőzték a samurájok utolsó hadseregét.

Szintén ehhez az úthoz köthető még Eto Shimpei neve. Ő szintén lemondott, visszavonult otthonába, a Saga (Szaga) prefektúrába 1873-ban. Ő is samurájfelkelést szervezett, de őt gyorsabban legyőzték, mint sorstársát, Takamorit. Mindezen harcok azonban nemhogy gyengítették, hanem inkább erősítették a központi kormányzatot, s megerősödve kerültek ki a harcokból, hisz mindenki számára egyértelművé vált, hogy a központi hatalom elleni fegyveres fellépés hiábavaló.

A másik út Itagaki Taisuke (Itagaki Taiszuke) és Goto Shojiro (Goto Sodzsiro) nevéhez fűződik. Ők is a koreai ügy miatt hagyták ott a kormányt tiltakozásuk jeléül. Ők azonban békésebb módszerekkel igyekeztek megdönteni a kormányt. Politikai kampányt indítottak a fennálló végrehajtó hatalom ellen. Ez a szervezkedés Népi Jogok Mozgalom néven vált híressé. Tevékenységük során többször kerültek összetűzésbe a hatóságokkal. Legalapvetőbb céljuk alkotmány és parlament követelése volt.

Az alkotmány hiányát azonban a kormány tagjai is érezték. A szabadalmi eskü után ezért egy ideiglenes, írott alkotmányt vezettek be a daimyok és a han samurájok gyűlésének beleegyezésével. Ez azonban még korai volt. Túl nagyot kellett volna lépniük a már meglévő lépcsőfokokról, erre, a következőre. Túl forradalmi, túl gyors volt a változás, ezért megszüntették. 1873 után két miniszter emelkedik ki munkájával. Az egyik Kido Koin, a

másik Okubo Toshimichi (Ókubo Tosimicsi). Javaslaikkal mindketten a meglévő problémákat (elégedetlen szamurájok, alkotmány létrehozása, gazdasági fejlesztések, parlamenti kormányzás hiánya) igyekeztek orvosolni, többnyire sikeresen. A császár végül is 1875. április 14-én kijelentette, hogy most még csupán a „szabadalmi eskü”-höz ragaszkodik, de fokenkénti alkotmányos kormányzást kíván kialakítani a közeljövőben. A következő évek politikai csatározásait az egyszerűség és az átláthatóság kedvéért nem részletezném. Elég annyi, hogy elérték, hogy a császár hivatalosan is kijelentse, hogy 1889-ben parlamentet fog összehívni. Még 1881-ben Ito Hirobumit (Itó Hirobumi) felkéri a császár, hogy dolgozzon ki egy alkotmányt. Hirobumi egy csoport tanácsadó élén külföldi tanulmányútra indult. Az állomások Anglia, Belgium, Bécs és Berlin voltak. Hangsúlyoznám, hogy nem ezeket az alkotmányokat vették át, nem ezeket másolták le, csupán a hasznos elméleti forrást, anyagot dolgozták fel, majd használták fel saját alkotmányukhoz. 1883-ban tértek haza, s egyből neki láttak az alkotmánytervezet kidolgozásának. Ezt 1888-ban egy magas tiszviselőkből összeállított testület hagyta jóvá, s a császár 1889. február 11-én bocsátotta ki, ami a mai napig nemzeti alapítási nap Japánban.

Az alkotmány, a Kokutai

Fontos megemlíteni, hogy az alkotmány létrejöttében a régi eszmék értékek is szerepet játszottak. Más kérdés, hogy noha szerepük valóban volt, értelmüket, jelentésüket kicsavarták, eltorzították a valóshoz képest. A kokutai: „Japán intézményeinek és kormányzati folyamatának a megkülönböztető jellege.” Tartalmát rendszeresen felolvasták az iskolákban, hogy minél jobban beleneveljék a gyerekekbe. Nacionalista vonásokkal dúsított eszmerendszer volt ez, mely tisztázta az állam szerepét, felépítését (Isd. később, második fejezet) valamint a császár szerepét. Mindezekon felül az alkotmányosság természetesen benne foglaltatik a kokutaiban. Ez azonban magában hordozta, hogy a császár szerepe – akár mennyire is félisteni lény – egy idő után formaivá válik. Ez úgy húsz év után be is következett. Az irányítást ekkor már átvették a ma is, a demokráciákra annyira jellemző, három hatalmi ág megosztottságában részt vevő köztudott intézmények (országgyűlés, független bíróság, kormány).

A császár ekkorra már csak emlékeztette a vezető pozícióban lévőköt, hogy mi a szerepük, s hogy összehangolt politikát kell folytatniuk a közös cél elérésének érdekében.

2. „... veszítve győzni.”, avagy a szamurájok és eszméik; hitvallásuk helyzetének alakulása az eseménytörténet tükrében

A bushido törvények általi „szabályozása” a Tokugawa bakufuban

A bakufu, ahogy a fentiekből is kiderült merőben újat hozott az eddigiekhez képest a tradíciókhoz való ragaszkodás címszava alatt. Hiába akarták fenntartani érintetlenségüket, az ősi eszmékhez való ragaszkodásukat, mindez csupán látszat volt. Ennek értelmében Amaterasu (Amateraszu) birodalmában az ég világon minden megváltozott. E változást azonban nem ismerték soha el és így nem is fogták fel.

A szamurájok sem voltak kivételek a változás alól, bármennyire is ők találták ki, hogy továbbra is ragaszkodnak a régi eszmékhez. Meglepő módon ugyanis szinte minden, de

legalább is a legtöbb dolog, ami a szamurájokról fent maradt és még ma is könyvek formájában, forgalomban van, e korban keletkezett. A bushidot, ami a szamurájok gerincét adta, e korban „találták ki”. A szót, magát ekkor vetették először papírra. Mit jelenthet egy eszme, egy hit számára, ha leírják? Egyáltalán miért írják le? Nyilvánvalóan azért, hogy fent maradjon az utókornak. Na jó, de akkor miért pont most? Miért e korban jegyezték le ezeket a dolgokat? Mert féltek. Féltek, hogy mindaz, ami eddig életüket, valójukat adta, elveszik. Ugyanis ha valamit, ami eddig gyakorlatban van, leírnak, az véleményem szerint nem másért történik, mert félnek, hogy ez után már nem lesz gyakorlat. A fennmaradás miatt írják le, mert félnek, hogy a tettekben, szavakban ez után már nem él tovább. Kevesek lesznek ez után a tettek és a szavak. Mit minősít ez? Hát semmiképp sem az eszmét, a hitet, amit leírnak. Sokkal inkább azokat, akik ezt az eszmét tisztelik, akik hisznek benne, és a kort, amiben éltek. Jelentése tehát, hogy kevesebbek elődeiknél. Gyengébbek náluk. Létezett-e eddig a bushido? Hogyan. Így hívták-e? (Ha lényeges egyáltalán ez a kérdés, mert szerintem nem.) Egyáltalán nevezték e valahogy, mert annyira természetesnek bizonyult, hogy nem is gondolkodtak cselekedeteik közben, hogy e szerint járnak e el. Ők maguk voltak a bushido. Nem valami könyv, vagy értékes jegyzet.

Rengeteg iromány, dokumentum keletkezett tehát e korban, melyek gyönyörű eszmékkel vannak tele. Szükséges volt-e lejegyzésük? Mindenképp. Az a baj azonban, hogy ilyenkor elfelejtjük, hogy volt, amikor nem volt rá szükség, hogy ezeket leírják. Több törvénykönyvet is kibocsátott életének kezdetén a Tokugawa bakufu. Ezek közül csupán kettőt emelnék ki, a *Kuge so hatto-t* (1613) és a *Buke so hattót* (1615). Az első törvénykönyv az udvari nemességre vonatkozott, míg a második a szamurájokra. A bakufu fennállása során módosították őket, de az alapot mindvégig a következők adták. Szinte percnyi pontossággal szabályozták mindent. Hogy hogyan öltözködjének, mikor járhatnak és milyen gyaloghintóval, és mikor, kinek, milyen ajándékokat kell vinniük. Ezen felül még tiltják a megvesztegetést, a pazarlást és a kivételezést, hogy csak néhányat említsék. Tiltották továbbá a pártok alapítását, a különféle nagy horderejű esküteteleket, és a küldetéseket. Elítélik a junshit, sőt, már már tiltják; valamint, aki hagyta ezt, azt is megbüntették. Szabályozzák a szamuráj életének vezérelveit, még a bushidon felül: „Első az irodalom, aztán a fegyverek. Ez volt az ősök tanítása. Ezeket egyszerre kell gyakorolni. Az íjászat és a lovaglás roppant fontos a harcos házak (buke) számára. A háborús fegyverek nevét rossz ómen kimondani, de használatuk elkerülhetetlenül szükséges. A béke és a boldogság idejében sem felejtethetjük el, hogy zavargások is jöhetnek. Abba mernénk hagyni háborús gyakorlatainkat és edzésünket?”¹³ E törvények, mint minden, a Tokugawák alatt természetesen a békét szolgálták.

Égető fontosságú volt a ronin-kérdés orvoslása. Sekigahara (1600) és az osakai vár eleste (1615) után töménytelen mennyiségű ronin lett Japánban. Többek közt, fontos okként miattuk is került sor e törvények meghozatalára. Ezért nagyon szigorú intézkedéseket léptettek érvénybe a bushikra nézve. E törvények miatt azonban csorbult a bushik mozgási szabadsága, de főleg aktív harcosi léte. Ezek miatt is egyre jobban nőtt az igény a bushido értékelésére, meghatározására. Megfigyelhetjük tehát, hogy ez volt az első lépés lefelé. Már tárgyalni, értékelni kellett a korra a bushidot, az eszmét. Eddig a kor igazodott az eszméhez Japánban. A korrigálás, pedig óhatatlanul magával vonta az eszme csorbulását, változását. A bushido ezen, ma is lejegyzett változatát három nagy tiszteletnek örvendő ronin foglalta írásba Miyamoto Musashi közreműködésével.

A szamurájok leírására, meghatározására, magyarázására – véleményem szerint korlátok

közé szorítására, ami negatív tartalommal bír, bár a degradálás még túl erős és durva szó rá – filozófiai szempontból is történt definiálás. A korban ugyanis filozófiai irányzatok béli változások is kezdtek kibontakozni, melyek majd a Meiji restauráció alatt válnak teljessé. Ebből is látható, amit R. H. P. Mason – Japán története című munkájában mondott, hogy bonyolultabb e folyamat annál, minthogy részleteiben tekintsük végig, ilyen keretek között.

A Tokugawák alatt a konfucianizmus kezdett erősödni a buddhizmus és a shinto jelenlétében. Állami támogatottsága ugyanis nagyobb volt, mint a másik két irányzatnak. Két neokonfucianista iskola kezdett ekkor hódítani: az egyik az Ojomei-goku iskola, Vang Jang-ming (1472–1529) tanaival, a másik a Susi-goku iskola Csu Hszi (1130–1200) tanaival. Feltűnhet, hogy noha lehet, hogy az iskola japán, de az alapító nevéből eredően kínai és sokkal régebbi keletű eszmékről van itt szó, tehát a tanok nem e korban keletkeztek, inkább tovább éltek. A második iskola tanait fogadta el inkább a bakufu. E tanításokat azonban most nem részletezném, fontosságuk most nem annyira lényeges. Röviden annyit, hogy a Csu Hszi tanait valló iskola volt a kettő közül a racionálisabb. Az Ojomei-goku iskola azt mondta, hogy az erkölcsi cselekedet vezet jó cselekedetekre (a bushikra kihegyezve), míg a másik iskola tanai szerint a bushi társadalmi helyzete inkább egyensúly, mint kettősség. *„A béke tudományát ismerni, de a háború tudományát nem, a bátorság hiánya. A háború tudományát ismerni, de a béke tudományát nem, a bölcsesség hiánya. (...) Az elkötelezett embert, akinek küldetése van, samurájnak (vagy si-nek) hívják. Azt az embert, akinek belső értékei vannak, viselkedése becsületes, erkölcsi elvekkel a művészetekben pedig alapos jártassággal rendelkezik, azt szintén samurájnak hívják. Az az ember, aki az (udvarnál) szolgál, de nem hanyagolja el a hegyeket és erdőket, szintén samurájnak mondható. A samuráj (vagy si) kifejezés igazán széleskörű.”*¹⁴

Most akkor melyik? Hogy a rovar-bogár „történetet” hozzam példának, véleményem szerint minden egyensúly kettősség, de nem minden kettősség egyensúly. Végeredményben ez a döntésképtelenség, ez a paradoxon, feszültség fogja végigkísérni a filozófiai értekezéseket, a buhsikkal kapcsolatban. Jamaga Sako (Jamaga Szakó) (Csu Hszi tanait követte) több művet is ír: Bukjo Sogaku (Bevezetés a harcok hitvallásába), Sido (Samurájok útja), melyekben a bushit, mint a társadalmi rend fenntartóját jeleníti meg. Két feladatát határozza meg a harcosnak. 1. Életének legjelentéktelenebb helyzetében is a becsületesség és az igazságosság vezérelje. Ez által erkölcsi példakép lesz. A 2. pedig, a kötelesség, az erkölcsi törvények megsértéséért büntetés szolgáltatása, így az erkölcsi törvények életben tartása, valamint az Ut gyakorlása és a feladat megértése és elvégzése a legfontosabb egy samurájnak. Megint más valaki, Kamazawa Banzan, inkább a roninokkal foglalkozik, akik ugyan bushik, de azok egy speciális fajtája. A korabeli japán körülmények érdeklík a legjobban. Ő a Vang Jang-ming tanait valló iskolához tartozott. A régi értékeket preferálta, az ősidők földműves katonájához való visszatérést tartotta volna elfogadhatónak. Véleménye szerint a Kamakura-bakufu óta nem volt méltó shogun az ősökhoz. Érthető hát, ha őt és tanait nem nagyon kedvelték a Tokugawák.

Rajtuk kívül még több, neves, híres konfucianus tudós, ronin, harcos, író tesz kísérletet a bushik szerepének meghatározására, több-kevesebb sikerrel, de egyetemes megegyezés nem születik, bár mindegyik rendkívül jó és helyén való dolgokat állít a bushiról. Ebből is látható, nem egy egyszerű harcosról beszélünk, hisz egyikük sem tudta teljes, kimerítő, mások számára is elfogadhatóan leírni, hogy mi az, vagy ki az a bushi. Az e kérdésben tehát tisztázatlan, fennmaradt feszültséget jól érzékelteti a negyvenhét ronin esete, mely az akói incidens néven híresült el.

1701-ben Ako daimyója (Asano Takumi-no-kami Naganori) a shoguni palotában megtámadta a tea szertartásmestert (Kira Kózuke-no-szuke Josikana), mondván, hogy megsértette őt. Támadása – mint a későbbiekben kiderült –, jogos volt, mert Kira egy teaszertartás alkalmával nyilvánosan megalázta azzal, hogy nem szólt neki, hogy Asano vezeti a szertartást. A kardcsapás azonban nem volt halálos és Kira túlélte azt, Asano pedig harakirit követett el. A shoguni palotában pedig tudni kell, hogy tilos a párbaj. Asano alattvalói, az események után megtárgyalták, hogy mi tegyenek. Ilyenkor a Tokugawák előtt, ha az úr meghalt, az alatta álló hű samurájoknak követniük kellett urukat a halálba. Ez volt a junshi, a harakiri egy fajtája. Voltak olyanok is, akik azonban nem ölték meg magukat. Ők eltorlaszolták magukat uruk várába. A hatalom azt kérte tőlük, hogy adják meg magukat. Oisi Kuranosuke Josio vette át a várban lévők vezető szerepét. Egy küldöncöt küldött a bakufuhoz, hogy engedje meg, hogy Asano öccsére szálljon Asano birtoka, mert azt a bakufu 1702-ben lefoglalta. (E lefoglalás miatt váltak roninokká) Kérésüket a vezetés megtagadta. Ekkor döntötték el, hogy uruk halálát Kira halálával bosszulják meg. Ez is bevett gyakorlat volt a Tokugawák idején is, ilyen esetekben. Ekkoriban azonban kérvény kellett a hatóságoktól, melyben azok engedélyezik a vérbosszú intézményét. Ezt a kérvény nem adták be a roninok, mert tudták, hogy ezt is elutasították volna. 1702 decemberéig tervezték, hogy hogyan álljanak bosszút Kirán, mire december 14-én végre hajtották a bosszút. Mindez óriási teljesítmény volt, mert teljesen titokban kellett kitervelni, s észrevétlenül kellett végrehajtaniuk. Kirát lefejezték, majd fejét, uruk sírhelyéhez (Sengakuji (Szengakudzsi) templom) vitték engesztelés gyanánt. Másnap először saját maguk értesítették uruk özvegyét, majd utána a hatóságoknak is jelentették tettüket. Letartóztatták őket, majd kihallgatásnak vetették alá mindet. Mikor ezek lezárultak, négy daimyó őrizete alá helyezték őket. Mind a négy elismerését és tiszteletét fejezte ki nekik. Ez alatt elkezdődtek a tárgyalások. A helyzet meglehetősen bonyolult volt. A közvélemény a negyvenhét ronin mellett volt, míg a jogi oldal képviselői is megosztottan álltak a kérdéshez. Nem tudtak dönteni, nem tudták, hogy minek engedelmeskedjenek. Az új törvényeknek, melyekre a béke épült, vagy az eszmének, amely őket tette ki. A kettő ugyanis szembe került egymással. Ellentmondásba kerültek magukkal, szembe került bennük a régi és az új. A vita nagyon hosszúra nyúlt, mely a leghíresebb, legnevesebb konfucianista tudósok között dúlt. A legfelsőbb bírói szerv végül is konszenzusos megegyezés alapján seppukura (szepukuru) ítélte a roninokat. Ez dicső büntetés volt számukra, a roninokat ugyanis – nem úgy, mint az úrral rendelkező samurájokat –, nem illette meg a seppukuru dicső kegye az ősi törvény szerint. A roninok, mikor meghallották, megtudták az ítéletet, őrizetük helyén követték el a harakirit. Sengakuji földjén nyugszanak ma is. Mi is volt itt a helyzet? Mi volt itt a nehézség? A roninok több bűnt is elkövettek. Szervezkedtek, összeesküvést szőttek, személyes bíraskodás volt, amiről szólni kellett volna a hatóságoknak, ők mégsem tették. Mindezek a Buke-so-hattóban le voltak fektetve, hogy szigorúan tilosak. De ugyanakkor a junshit is tiltotta a törvénykönyv, amit pedig a többi alattvalója követett el Asanonak. Na már most ekkor felmerül a kérdés, hogy akkor, hogyan, miként őrizhetnék meg a saját becsületüket és uruk becsületét, ha se ezt, se azt nem lehet. Ez volt a vita fő irányvonala a tanácsban. A roninoknak azonban nem volt ennyire bonyolult a kérdés. Ők a bushido, a szívük szerint jártak el, nem sokat tanakodtak. A dzsúsák (a fent említett konfucianus tudósok) is belátták, hogy a becsület alapján jártak el, ami jó, de ugyanakkor törvényt is szegtek. Így e kérdés nem csupán a negyvenhét ronin vitája volt, hanem a bakufut felépítő elvek is. S végül a bushido érvei, erkölcsi győzedelmeskedtek. Azok előbbre valóknak bizonyultak a bakufu

elveinél. S hogy ez a bakufu elveinek bukását jelentette volna? Ez a kérdés legalább annyira egyszerű, mint a cím, amelyet e cikknek választottam. Az ítélet kihirdetése:

„Az igazságosság útja tisztít meg bennünket, a törvények pedig a világ szabályait foglalják össze. Elménket szertartásokkal uraljuk, míg tetteinket igazságossággal irányítjuk. Az, hogy a negyvenhat szamuráj bosszút ált ura haláláért, azt jelenti, hogy tudják: nagy szeggyenbe kerültek. Bár tettük igazságos volt, hiszen az összhangban volt a megtisztulás útjával, végeredményben önző cselekedetet hajtottak végre, hiszen bosszújuk nem érintett más, csak ezt a kevés embert. A vizsály eredeti oka az volt, hogy Naganori megszegte a palota szabályait, és (ezért seppukura) ítélték, mire ők bosszút álltak Kira úron. A törvény nem engedélyezi az efféle dolgokat a batóságok tudta nélkül végrehajtani. Amikor megtéjük a büntetést és meghatározzuk a büntetést, Ueszugi úr kívánságának is megfelelően, ha a róninoknak megengedjük, hogy a szamuráj-szertartás szerint vessenek véget életüknek. Csak a köz miatt mondjuk azt, hogy nem feleltek meg tökéletesen a hűség eszményének. Hiszen ha megengedjük azt, hogy az egyéni vélemények előrébbvalók legyenek, mint a közérdek, akkor később lehetetlenné válik, hogy a törvényt betartsuk.”¹⁵

Az idézet, ha jól megfigyeljük, csak negyvenhat ronint említ. Az egyiküket ugyanis elküldték uruk özvegyéhez, ő mondta meg neki a hírt, hogy tervük sikerrel zárult. Ez az egy ronin, nem adta fel magát, csak később. Ekkor azonban már a bakufu megkímélte az életét. A tanács és a hatalom nem magát a tettet helytelenítette, hanem a végrehajtás módját. Ezen felül még szintén mellettük szólt, hogy Asano bünt követt el, amikor a shoguni palotában megtámadta Kirát. Voltak, azonban akik nem jutottak dűlőre, eredményre a helyzettel kapcsolatban. Ők a jogászok és azok az emberek voltak, akik jogi szempontból próbálták kiforgatni, kicsavarni a helyzetet, s elvesztek a részletekben.

Hasonló ez ahhoz, mint amikor egy képet nézünk az újságban. Ha jobban megvizsgáljuk, megnézzük, a kép, így pontokból áll össze. Lehet, hogy egy pont szerintünk csúnya, jelentéktelen, nem oda való vagy nem a megfelelő helyen van. De ha távolabbról, az egész képet nézzük és nem ragadunk le a kis dolgoknál, a kép lehet szép.

Végig e kort, ez a feszültség, ez a nem harmonikus kettősség hatotta át, ami a kor végére sem került szerintem megoldásra. Ezért nem tudok egyet érteni a Csu Hszi, Tokugawák által is elfogadott nézetével. Ebből látszik ugyanis, hogy nem minden kettősség egyensúly és közel nem volt a szamurájok helyzete egyensúlyban, ebben a korban. Sokkal inkább bele nyugodtak e nem elfogadható paradoxon létezésébe, s elhitték maguknak, hogy a probléma megoldásra került.

A szamurájok változó szerepe a Tokugawák alatt

Az egész közigazgatást, irányító hatalmat átszervezték a Tokugawák. Alattuk beköszönött a hivatalok és a hivatalnokok uralma. Az egyén és annak véleménye, egyre kevesebbet számított, sokkal inkább a konszenzusos, kölcsönös megállapodásokon alapuló döntések irányították most már az ügyeket, amiknek megvalósítása kihirdetett jogszabályok, jogszabálygyűjtemények által történt. A hivatalokban csak harcos, bushi állapotú férfiak kaphattak állást, így a szamuráj réteg szerepét is megváltoztatta. Akik a rangidős, magasabb hivatalokat betöltő bushik lettek (1868-ig), azoknak ősei a sekigaharai csata idején magas rangban szolgáltak; míg a többi hivatalnok, akkor Hideyoshi, vagy Nobunaga átlagos szamurája volt. Ebben a helyzetükben azonban, szigorúan elő volt írva számukra, hogy ugyan úgy kell gyakorolniuk a harcművészeteket, mint a tanulást. Ez azonban nem változtat azon a

tényen, hogy az egész réteg hivatalnokivá vált. Az eddig vidéki, írástudatlan harcosokból, Edoban élő, iskolázott hivatalnokok lettek.

Ez után a szamurájok katonai szerepe lényegesen csökkent, s esélyt sem lehetett látni, hogy lesz még valamikor. A régi, dicső erényeiket megtartották ugyan, de kezdték elveszíteni a harc, a háború iránti kedvüket. Ez természetesen tetteikből, viselkedéseikből látszódott, noha szóban minden bizonnal tagadták volna mindezt. A shoguni kormányzat, valószínű, örült mindennek, bár ezt kifelé soha nem mutatták. Intézkedéseikből azonban ez világosan látszódott. Konkrét, közvetlen dolgot ugyan semmit nem tettek, ami alapján ezt lehetne mondani, azonban közvetetten annál jobban hozzájárultak mindehhez. Megengedték az idősebbeknek, hogy ne használjanak lovat. A ló eddig szinte státusszimbólumává vált a szamurájoknak és még az idős, öreg szamurájok is lovon közlekedtek, mert ezt követelte meg tőlük a szamuráj etikett. Ez mellett elengedték a személyes, bushikból álló kíséretet a magasabb rangú szamurájoknak. Ez régebben szintén kötelező volt, valamint védelmi funkciót is betöltött, valamint az adott szamuráj tekintélyét is jelezte.

Ekkor még csupán gesztusként kínálta fel a kormányzat, hogy élhetnek e lehetőséggel a szamurájok. Így tehát már nem volt olyan szoros a rend, az előírás e tekintetben, s e rendeleteikkel lazulást idéztek elő a bushik rétegében.

A szamurájok rétege, a társadalmi változások árnyékában

Mindeddig a japán történelemben öröklődő és születési kiváltságok voltak gyakorlatban, melyek mellett nagyon sokat számítottak a formalitások, úgy mint az öltözködés, a beszédstílus, valamint a társadalmi szokások. Eddig négy réteget különböztethettünk meg a népességben belül. Legfelül álltak a szamurájok, majd alattuk sorrendben a földművesek, majd a kézművesek és a kereskedők. Ezek alatt voltak még az eták, akik olyan kitzasztottak voltak, akikre a legmegalázóbb feladatokat rótták (pl.: hullák összeszedése a csatában). Mégis a legmegvetettebb réteg a kézművesek, kereskedőké volt. E besorolások azonban nem voltak öröklődőek, hiszen a kézműveseket sokszor nem lehetett megkülönböztetni a kereskedőktől (városban éltek, és az egyik nem zárta ki, hogy a másik foglalkozást is űzze); a falvakból a parasztok sokszor a városba vándoroltak, ahol elég könnyen előfordult, hogy például beálltak kézművesnek. Ezen felül pedig a falvakban is nagyon fejlődött a kézművesség és a kereskedelem. A szamurájokból pedig gyakran lettek roninok és onnan nagyon gyorsan a közemberek szintjére süllyedhettek. Hogyan válhatott a szamurájból ronin? Legkönnyebben, ha egy csatában megölték urát, de ezen kívül, még jó pár lehetőség létezett. Önkényesen is dönthettek úgy, hogy elhagyják urukat; saját hibájukon kívül is megtörténhetett, mondjuk felsőbb utasításra. Előfordult, hogy közember érte el a szamurájok szintjét. Ez azonban nagyon ritka volt, hisz ehhez olyan kivételesen nagy tettet kellett végre hajtania, amire lehetőség nem minden nap adódott. Ez csupán a 18. század közepétől a 19. század közepéig fordulhatott elő. Az imént említett korszakra tehát a fentebb felsorolt négy csoport kettőre zsugorodott: a szamurájokéra és a közemberekére. E két réteget a formaiságok különböztették meg első ránézésre a legjobban egymástól. E formaiságok a különösen a szamurájokra vonatkoztak. Állandóan kötelező volt számukra, a két kard viselése, a hajukat a szamurájokra jellemző, sajátos stílusban kellett hordaniuk. Hogy ne legyen ennyire egyszerű a helyzet, a szamurájok között is voltak megkülönböztetések: ide tartozott a kard díszítettsége, netán kora, a ruházatkodásban is voltak különbségek, mind a páncélok, mind a hétköznapi ruhadarabok terén.

A legkülönösebb jelenség azonban a szamurájok és a kereskedők, kézművesek viszonyában figyelhető meg. A kereskedők is, mint a szamurájok mások munkájából éltek. (A kereskedő is általában csak tovább adott a portékáján, nem pedig ő készítette, és a szamuráj sem az általa learatott rizst ette például.) A különbség azonban az, hogy a szamurájnak sokkal nagyobb felelőssége volt rangjából, tekintélyéből kifolyólag, a közjó tekintetében, mint egy hétköznapi kereskedőnek. Ezért a kereskedőket ravasz élősködőknek tartották. Mindezek ellenére a Tokugawák alatt a kereskedők folyamatosan gazdagodtak, míg a szamurájok folyamatosan szegényedtek. Hogyan lehetséges ez? Hogyan lehet, hogy a kereskedők gazdagodnak, miközben az ország bezárta kapuit, s kereskedelme a minimálisra korlátozódott, hisz azt állami törvények tiltották? Eddig a kereskedelem a Ki-nai, valamint a Belső-tenger és a Hakata-öböl környékén (ide futottak be a környező szigetekről a hajók) zajlott. Ekkor a piacgazdaság érthető módon korlátozott volt, s a bevitt javak megakadtak a felső rétegeknél, mivel főként luxuscikkkel kereskedtek. 1600 után viszont a pénznek a belterületeken mindenhová el kellett jutnia a bezárkózás miatt, hogy egymással tudjanak kereskedni. A piac – noha csak a belső – így kitágult.

Nos tehát az igaz, hogy bezárták az országot, de éppen ezért a belső kereskedelemre ebben az időben nagyobb szükség volt, mint valaha. Mivel ugyanis külföldről nem tudtak behozni árut, vagy nagyon keveset, egymás között kellett megoldaniuk, hogy az áruellátás mindenhová egyenletesen eljusson, s hogy ne legyenek elmaradott területek. A kereskedők így egyre nagyobb piacra tettek szert, amivel arányosan nőtt vagyoniuk is. A szamurájok fizetése viszont kötött volt. Hanjaikat azonban fejleszteni kellett, nehogy elmaradjanak a többitől. Hivatalnoki fizetésük azonban ehhez kevés volt. Ekkor nem tudtak mit tenni, mint kölcsön kértek a kereskedőktől. Így a szamurájok eleinte hivatalosan, később magánemberként is a kereskedőknek tartoztak. Ellenségeskedés azonban, a megvetettség és az ellentétek ellenére nem volt. E két osztály ugyanis egymásra volt utalva. A másik nélkül egyik sem tudott volna boldogulni a kialakult helyzetben. Inkább szimbiózisban éltek, mint ellenségeskedtek volna. Más kérdés, hogy a szimbiózis, ami a túléléshez kellett a szamurájoknak vagyongyarapodást, felemelkedést – tehát jót – hozott. Noha, mindezeket leszámítva – kicsit mai szóhasználattal élve –, mindenki tudta, hogy hol a helye. Sokáig a fent felvázolt folyamatot tekintették a Tokugawa rendszer aláásójának. Ez nem igaz, mert ez már a rendszer, a folyamat következménye volt, nem az oka. A kereskedők rétege tehát bizonyos értelemben és tekintetben felemelkedett. Azért csak bizonyos értelemben, mert még mindig a szamurájok álltak felettük, ők irányították őket, viszont a kereskedők adtak kölcsönt a szamurájoknak. A kereskedők rétegének emelkedése mellett azonban nem történt függetlenítő tevékenység, nem voltak nagy követelések, ahogy az ilyenkor, egy társadalmi réteg felemelkedésénél lenni szokott. Ne felejtsük azonban el, hogy emelkedésük ellenére foglalkozásuk még mindig lenézett volt, s ezt ők is tudomásul vették. Ez a helyzet tehát nem változott. E lenézettségből fakadóan viszont valószínű megvolt függetlenségi érzésük. Mindez mellé azonban kaptak némi biztató engedményeket. A kereskedelmi, gazdasági tevékenység fő gócpontjaként a tenriyo¹⁶ területet jelölték ki, ami elismertséget, önbizalmat adhatott nekik. Ez mellett természetesen a nagyvárosok (a későbbi Tokió, Oszaka) is bekapcsolódtak a kereskedelembe, ami biztonságot és ismeretséget hozott számukra. A piacokon így egyre többen kezdtek megjelenni. A kezdetekben érthető módon, mindenki csak azzal tudott kereskedni, amiből jó volt, amit a legjobban elő tudott állítani. Ez pedig a szakosodást vont később magával.

Szellemi élet és nevelés

A XVI. században a konfucianizmus vált egyre jobban uralkodó nézetté Japánban. A buddhizmus még mindig élénken él tovább, de már nem tölt be vezető szerepet a gondolkodásmódban; csupán a templomi népszámlálások miatt volt fontos megléte. Később sokan a kereszténység alternatívájaként tekintettek rá. A konfucianizmus számos iskolájával képviseltette magát Japánban. Mégis mindegyik iskola egységesen az egyén szerepének fontosságát hirdette, valamint az uralkodó–alattvaló viszonyt hangsúlyozta. Ez épp a hivatalviselők érdekeit tükrözte, az ő politikai eszmerendszerüket képviselte, addig-addig, míg a konfucianizmus viselkedési norma lett. Sőt, egy idő után elkezdtek ötvözni a bushidoval, ami pedig korántsem Konfuciusz tanaira épült. Eredményül egy kicsavart, elferdült bushidot kaptak, bár ennek is alapját képezte a szülő tisztelet, a hűség vagy a szeretet. Jellemző volt még a megerősödött irányzatra, a történelem iránti részlelhajlás, s az ésszerűség követése mindenek előtt.

Mégis miben vált a bushido kicsavarodottá? Egy példát szeretnék felhozni ennek bizonyítására. Véleményem szerint, a bushido szerves részét képezte a Japánban hódító buddhista irányzat, a zen (kínaiul csan). Az igaz, hogy megtalálhatunk benne a konfucianizmushoz néhol – és akkor is csak – hasonlító elemeket, de alapvetően nem egyezik a két irányzat. A konfucianizmus tanai szerint a változás, az újszerűség veszélyes és nem jó. Ezért úgy gondolták, hogy az aranykor (évezredekkel korábbit tekintették aranykornak) visszaállítása hozhatná helyre a nem elfogadható, jelenlegi helyzetet. Ez azonban konvenció és a buddhizmus, legalább is annak zen ága biztosan elveti a konvenciókat. De ha még nem is tenné ezt, akkor is, gondolkozzunk tovább. Ha már elhangzott egy konvenció, akkor hoznék egy másikat ellenpéldának (aminek hozzá tenném, szerintem sokkal nagyobb valóságalapja van és ami szintén egy konvencionális gondolatmenethez vezet): „*A múlt megismerésén alapul a jelen, és formálódik a jövő.*” Ha ezt a kijelentést igaznak vesszük, mint az előzőt – már pedig miért ne lenne igaz –, akkor ebből egyenesen következik, hogy ha a jövőképünk rossz (az ezer évvel előtti korokhoz visszatérés aligha lehet fejlesztő hatású), akkor a múltról felfogott képünk, véleményünk, nézetünk is rossz lehet. Ebből következik, hogy a legbölcsebbek számára is nehezen ment a haladást, mint a jobb körülmények felé közeledést, jóként felfogni.

A japán családi rendszer

Mint ahogy a fentiekben is láttuk, a modern eszmék ötvözése a régi erkölcsökkel, problémákba ütközött. A bushidoból a bátorság, a mértékletesség és a hűség erényei maradtak fent csupán, illetve ezekre fektettek nagyobb hangsúlyt a császárság megerősödése miatt. Eltorzultak, beszennyeződtek az ősi eszmék. Nem történt ez másként a – egyébként a bushidoban is jelen lévő, szabályozott – családi rendszerrel sem. Alapvető modellként a Tokugawa kori szamuráj család szolgált, mely már nem a régi szamuráj családi felépítést jelentette, s melyet a Meiji időkre még jobban megváltoztattak. A jövedelem forrása a Tokugawáknál egy meghatározott, öröklött jogi illetmény volt, melyet a shoguntól, a daimyotól, egyszóval feljebbjárójától kaphatott. Ebből kellett eltartania családját, alkalmazottait. A Tokugawák előtt ez nem így volt, hiszen akkor jövedelmét nem pénzben, hanem koku-ban (az általa megművelt föld, rizsben mért terméshozamának egysége) kapta. A család tehát most már meghatározott jövedelemből élt, ezért a szűk családot kell rajta értenünk. A nagyot ugyanis

nem tudnák eltartani. Szintén ekkoriban alakult ki, hogy csak a családfő, vagy a leendő családfő nőülhetett úgy, hogy otthon maradt. A többi gyermeknek, ha házasodott el kellett hagynia a házat. A családfő hatalma a legnagyobb a családban, de koránt sem akkora, mint amilyen a Tokugawák előtt volt. Nincs korlátlan joga most már neki sem a tulajdont illetően, kivéve a szokásos magán és személyes tárgyakat. 1600 előtt a családfőé volt minden, ami létezett a családban. Természetesen volt akkor is magántulajdona a családtagoknak, de csak az, amit a családfőtől kaptak. És azt is csak kapták. A családfő azonban bármikor dönthetett úgy, hogy nem érdemlik meg azt az adott magántulajdont, így azt akkor vissza is vehette. A hatalma óriási volt tehát a családfőnek a Tokugawák előtt, de legalább akkora felelőssége is volt. A két dolog ugyanis egymással egyenes arányosan nagyon szorosán összefügg, amiről manapság szint mindig hajlamosak vagyunk elfeledkezni. A korlátlan, óriási felelősséggel járó teljhatalom tehát szintén változott a Tokugawák alatt. Az egyik oldalon a jóindulatú tekintély volt az elvárás, míg a másik részről az állhatatos szolgálat. Mindkét dolog finomult tehát. Teljhatalmából jóindulatú, feltétel nélküliből (akár életet odaadóból) állhatatos. A cél tehát a család folyamatos jólléte, nem pedig valamely családtag hatalomra kerítése, hatalmassá válása volt. Jól lehet ez belemagyarázás, hisz ez a cél azt feltételezi, hogy a Tokugawák előtt a család gyötrelmes, szigorú elnyomásban, szegénységben élt, míg a zsarnok családfő hatalmának párnái közt gondtalanul dőzsölt, holott, szó nem volt elnyomásról és szegénységről és szó nem volt zsarnoki, kihasználó elnyomásról. Ez is csupán egy a sok jogi következtetés, csavarás, torzítás közül, mely általánosságban a saját félelmeit vetíti rá az általa szabályozni kívánt társadalomra és sokszor semmi köze az igazsághoz. Az alárendelteknek most már tehát egyre több joguk lett, amire egyre többször volt alkalmuk hivatkozni, holott a jognövekedéshez felelősségnövekedés egyáltalán nem járult. Ekkoriban ezt a helyzetet nem, vagy kevésbé használták ki, mint manapság. E téren miben áll a változás? A Tokugawák előtt is volt joguk az alattvalóknak vagy az alárendelt családtagoknak (lásd emberi méltóság, jóllét stb.), de csak ha arról uruk, vagy a családfő úgy döntött. Ha ugyanis nem érdemelték ki ezen jogokat, nem emberhez méltóan viselkedtek, akkor ugyan miért birtokolnák őket? (Nem emberhez méltó viselkedést miért illetve meg az emberhez méltó bánásmód? stb.) Bár jól lehet, ez az eszmefuttatás, logikussága és egyszerűsége ellenére logikátlannak, bonyolultnak, netán barbárnak, megvetendőnek, embertelennek tűnik, miközben elfelejtünk gondolkodni annak mértékén. Az új rendszerben, a szamuráj halálig tartó haszonélvezeti jogot kapott az őt megillető illetményre (fix jövedelem). Ettől függött családjának jó neve, jó híre. A céljuk tehát érthetően az volt, hogy minél tovább (lehetőleg örökre) megőrizték ezt az illetményt.

Summázva a Tokugawa-kori családi rendszer kicsiben olyan, mint a han – ra érvényes rendszer nagyban, és a han – ra érvényes rendszer olyan kicsiben, mint a bakufura érvényes rendszer nagyban. A végső cél tehát e téren ez volt, hogy a legapróbb szinten is ugyanúgy működjön a rendszer, mint nagyban, hisz ez elősegíti a kormányzást. A családfők, a hanokat vezető daimyok, mind ugyan azt csinálták, mint a shogun, csupán a szintek különböztek. Megértették uralkodójukat és nem lázongtak. A családi rendszert tehát a politikai rendszerben valósították meg és viszont. A daimyo–szamuráj hűség az apa–fiú hűséggé alakult át. E párhuzam hasonló ugyan, s a két fajta hűséget is csupán egy hajsza választja el egymástól, de azért ne felejtjük el, hogy az a hajsza azért még ott van. Így viszont már nem ugyanarról a dolgról beszélünk, noha ugyan azon címszó alatt emlegették. Ezt értem tehát a régi eszmék kicsavarásán, eltorzításán, bár ez még csupán egy finomabb fajtája. Az új rendszer tehát elvárta, hogy az egyén, ha kell a saját érdekeit, áldozza fel azért, ami az összesség elő-

nyeként tekinthető. Az önfeláldozás azonban nem egyenlő az önmegtagadással. Márpedig az új rendszer ennek ellentétét igyekszik elvárni, bizonyítani.

Mint ahogy jó párszor elő került már, az előtt is léteztek a szamurájokat vezérlő erények, mielőtt leírták volna azokat. Nézzünk most ezek közül néhányat, melyek a Tokugawák előtti időkből maradtak fent.

A XII. századtól egészen a XVI–XVII. századig, nagyjából a Csu Hszi féle tanok bevezetéséig egy, a kezdetben barbároktól átvett harci irányzat hódított Japánban a Kyubano-Michi (Kjúba-no-Micsi), az Íj és Ló útja. Ez tiltott mindenféle összejátszást a szamurájoknak az udvar és a főváros arisztokrataival. Mindenek előtt azért, hogy ne fertőzze meg őket a politika, az udvari intrikus gondolkodás alattomosága. Ez ugyanis a feltétlen hűség megszegésének kiindulópontja lehet. De többek közt szerepelt még az indokok között, hogy ne puhuljanak, ne gyengüljenek el a politikától a szamurájok. A bushikat ekkoriban nagyon csekély műveltség jellemezte. Ritkaságnak számított, ha egy szamuráj tudott írni, olvasni. Azonban csupán e kettőt értem most műveltségen és nem a filozófiai, vallási, kulturális, szokásbéli erényeket, ismereteket. Ezekben az időkben egyáltalán nem volt törvényileg szabályozva az úr és az alattvalója közti viszony, mégis ragyogóan működött. Szabadon választhatták uraikat, akiktől mindent megkaptak, de ennek fejébe mindenüket oda is adták nekik. Esküjüket írásban is rögzítették, pecsétként véres hüvelykujj lenyomatuk szolgált. Általában valami kami, főleg Hachiman (Hacsiman) előtt tették le e esküt. Miután az eskü letétetett, kezességet kellett vállalnia az adott szamurájnak ura előtt nem csak a saját, hanem rokonai hűségéért, magatartásáért is. A kötelességtudat volt a legfontosabb dolguk, amit szem előtt tartottak. Ez azonban nem magukért, hanem családjukért, az alájuk tartozókért volt fontos, hogy az ő becsületük is megmaradjon, hogy ők se maradjanak szégyenben a vezetőjük, uruk tettei miatt. Innen hát a hatalmas, korlátlan uralom az alatta állókon gyakorolható „jog”. Kötelességéből ered, magával vonja az, a halál megvetését. Ez nem azt jelenti, hogy folyamatosan kereste a halált, kísérti azt, de a halálmegvetés szorosán hozzá tartozott a harcos másik legfontosabb kötelességéhez, a hűséghez. Tudom, hogy ezt nehéz megérteni, hisz óriási különbségek vannak, hisz mit jelent ma és mit jelentett akkor a hűség? Vagy máshogy kérdezve, mit jelent egy ilyen szigorú, hierarchikus rendszerben és mit jelent a jogállamiságban a hűség, az adott szó tisztelete; amikor ma mindent papír formában szerződésbe kell foglalni. Vajon miért? Akkoriban a halálmegvetés és az adott szó tisztelete magától értetődően bele tartoztak a hűség fogalomkörébe, úgy ahogy a gyermeki tisztelet is, amivel az alattvaló urára tekintett. Az eszme, beláthatjuk szép. Azonban korántsem állítom, nem állíthatom, hogy maradéktalanul így is cselekedtek minden esetben. Nyilván nem, hisz emberek. Nem csak az erkölcsi pozitívumokat bírták, hanem sok negatívumot is. A különbség azonban az, hogy nekik legalább volt egy jó mércéjük.

Más példák. Sok szamuráj egy-egy kemény csata után leborotválta haját (egyik legfontosabb státuszszimbólumától fosztva meg magát), papi nevet vett fel, majd vissza vonult egy kolostorba és imádkozott azok lelkéért, akiket addig megölt, vagy megöltek. Ez nem volt mindennapi dolog, csupán akkor tettek ilyet, amikor úgy érezték (esetleg uruk sugallatára), hogy eleget tettek utódaik számára, s mind a saját, mind utódai becsülete biztosítva van. A tiszteletről csak annyit, hogy a legalacsonyabb rendű bushi is levághatta a nála magasabb rendűt, ha az a becsületébe taposott, senki nem tett neki szemrehányást. Vagy, egy-egy bátor, elesett harcos tiszteletére ura kápolnát emeltetett. Ez sem általános, de volt rá példa, s a cselekedet is példa értékű, hogy nem egyoldalú az úr–szamuráj, vagy az úr–alárendelt

kapcsolat. A szentély mellett tehát automatikusan tiszteletet is állított hű alattvalójának, amit ösztönzőül is szolgálhatott a többi szamuráj számára. A vallás szerepe is más volt, mint azt Európában megszokhattuk. Bűnbocsánatot ugyan nem adott, de mindenféleképpen enyhítette a következményeit annak, amit az erkölcsi normák, az erények ellen vétettek. Több tény is alátámasztja, hogy voltak kegyetlenkedéseik. Ezeket azonban nem természetükből fakadóan követték el, hanem az általuk rendíthetetlenül hiit harcosi kötelességek, erkölcsi normák diktálták. Akkor is, ahogy ma is lételemük volt a kötelességtudat. Ez ezekből az idők-ből származik. Általánosan jellemző elvárás volt, hogy ne csak magának, hanem utódainak, alattvalóinak is igyekezzenek dicsőséget, vagyont, tisztességet, megbecsülést szerezni.

Nem élvezetből harcoltak, hanem uruk parancsára, kötelességből mind uruk, mind az övéik iránt. Jutalomra, elismerésre, dicsőségre törekedtek, de nem önző, alantas célból, hanem családjuk, uruk számára. Harci tevékenységük mellett az alacsonyabb rangúak földművesek voltak. Mondhatnánk, hogy parasztok, de a shinto¹⁷ miatt teljesen más kapcsolatban álltak a természettel, mint ahogy az általában lenni szokott. Társként tisztelték, együtt éltek vele. Ezért jobb, ha inkább azt mondjuk, hogy művelték a földet. Mint ahogy a szoba festő is fest, de nem úgy, ahogy egy művész.

Japán haza tudat a Tokugawák előtt még nem volt. A szamurájok identitástudata csak a daimyójuk területére terjedt ki. Az első összekovácsoló tényezők, a mongol támadások voltak (1274,1281) A csatákban az egy-egy elleni harcok domináltak a bushido szellemében. Harci trófeaként ellenségük fejét gyűjtötték be, ezzel tudták bizonyítani vitézségüket. Ekkoriban még nagy, egységesített, összevont seregek nem harcoltak egymással, csupán később válik általánossá a nagyobb hadsereg. (Sekigaharánál a két tábor emberei összesen 230 000 főre rúgtak.)

Mindezek azonban csupán ízelítők a Tokugawa kor előtti eszmékből. Ahhoz, hogy részletesebben vizsgálhassuk őket, a Tokugawa bakufu idejében lejegyzett dokumentumokra kell hagyatkoznunk, ugyanis kevés konkrét forrás maradt fent az 1600 előtti időkből, így jószerivel csak következtethetünk rá. A következőkben három műre (Taire Shikesuge (Taire Sikeszuge) – Bushido soshinu (Busido Szosinu); Daidoji Youzan (Daidodzsai Jouzan) – A bushido alapjai; Yamamoto Tsunemoto (Jamamoto Cunemoto) – Hagakure) hagyatkoznék, melyekből véleményem szerint a legjobban meg lehet ismerni a lejegyzett tanokat.

A legelső és legfontosabb dolog a halálhoz való viszonyulás. Ennek megértése, Japán természeti adottságaiban keresendő. Az idők folyamán rengeteg földrengés rázta meg Japánt. A mindennapi élethez így hozzá tartozott, hogy igen sűrűn előfordult, hogy elveszítették hozzátartozóikat, szeretteiket. Nem is beszélve a háborúkról, párbajokról, melyek szintén növelték a halálozási rátát. A japánok életének így részévé vált a halál. Mindenhol találkozunk vele és meglehetősen sűrűn. Megszokták azt, s megtanultak együtt élni vele. Elfogadták, hogy legalább annyira az életük részét képezi, legalább annyira mindennapos, természetes, és legalább annyira hozzátartozik életükhöz, mint az, hogy az embernek nő a haja, vagy a körme, vagy az, hogy eszik. Így egyre könnyebben megtanulták kezelni a halált, egyre kevésbé viszonyultak hozzá félelemmel, rettegéssel. S mivel megértették a halált, megtanulták becsülni az életet. A bushido mondja: az élet a halálban gyökeredzik. Megértették, hogy miért élnek, s hogy mit miért kell tenniük, s miért pont akkor, s nem tettek fel erre vonatkozó kérdéseket. A bushidoban így nem csupán a halál, hanem az élet kezelésére is találhatunk előírásokat. Mi azonban most maradjunk az elsónél. Életüket bármikor feláldozták volna urukért, még akkor is, ha az nem tartott volna rá igényt. Ehhez képest a Tokugawák alatt

mérséklődés következett be, mint ahogy azt láthattuk. Már nem élt a junshi (dzsunszi) szokása s harakirit is egyre kevesebben követték el. Azt mondták ugyanis, hogy ha egy ember elveszíti urát, vagy becstelenség éri, akkor többet ér az, hogy életben marad, és nem öli meg magát szegényében, hogy azzal dicsőségre leljen, mintha seppukut (szepukutu) követne el. Ha ugyanis jóvá tudja tenni a hibáját, akkor az jobb, mintha dicsőségben meghalt volna. Itt viszont mondhatnánk, hogy nem teljesen így van, mert nem minden halál, sőt a legtöbb halál nem hiába való. Lehetne most azon vitatkozni, hogy most melyik a jobb, a régi, vagy az új, megváltoztatott eszme, de nekem nem célozott eldönteni. Csupán az elferdítésre, az átmagyarázásra szeretném felhívni a figyelmet. A finomodás, az elgyengülés, a lazulás, ami megfigyelhető e téren is. S ez az enyhülés talán itt még nem is okoz negatív torzulást, csupán értelmezésbéli, a többi részben már lényegesebb a csorbulás. A Tokugawák alatt már nem az első a párbaj, a kardrántás. Azt mondják, hogy ha kötekednek, nem kell egyből levágni, mert akkor gyorsan bajkeverőnek, bajkeresőnek, rendbontónak titulálják majd az embert. Ez pedig rossz hírbe hozza majd a családot. Ez előtt eszébe sem jutott volna valakinek, hogy ez miatt – ha komoly nézeteltérésbe keveredtek, és kardrántással rendezték az ügyet –, valakit bajkeverőnek nevezzenek. Hisz miért lenne bajkeverő az, aki védi a saját magát, övéit (még ha nézeteiről van szó csupán és nem karddal támadták meg, akkor is). Ez az önvédelem része volt. E kérdéskör ez után következő részét azonban nem tudták megváltoztatni a régi idők tanaihoz képest. E szerint nem a rangtól függ az, hogy hogyan viselkedik, ha szembe kerül a halállal a szamuráj (vagy bárki más). Csak azt számít, ami a szívben, ami az emberben megvan. Semmi más. Sem az, hogy hogyan öltözködnek, hogyan néznek ki, sem az, hogy mit esznek, kivel hálnak, vagy hogy mennyi pénzüik, hatalmuk van. Meg kell őrizni a lélekjelenlétet, harcoshoz méltón kell viselkedni, büszkén kell eltávolozni az élők sorából. El kell fogadni, hogy eljött a pillanat, eljött az idő, hogy meghaljon akár a harcmezőn vagy a halálos ágyon. Ha pedig párbajban legyőzték, elvárja a bushido, hogy bátran kell odanyújtani a nyakukat, hogy lefejezzék őket, s hangosan, büszkén kell mondani nevüket. Ha harctéren szereztek súlyos, halálos sebet, akkor utolsó erejükből tájékoztatni kellett urukat, ha tudták, elnézést kellett kérni, majd méltóságteljesen kellett az élők soraiból távozniuk. Mutatja, hogy a Tokugawák alatt íródott a mű, hogy a hivatalnokok halálára külön kitér. Hasonló módon zajlott ott is a protokoll. Egy beszélgetés alakalmával kellett tudatni feljebbvalójukkal, urukkal halálos betegségük hírét, majd itt is szintén elnézést kellett kérni. Ezt követően a családtól kellett elbúcsúzni az egyénnek a halála előtt. Ha nem ezt teszik – írják – akkor az gyávaságnak minősül, s haláluk nem lesz külön, mint ha egy macska vagy egy kutya döglene meg. Ha pedig gyáva, nem tudja ellátni alapvető harcosi kötelezettségeit, urát cserben hagyja, az alatta állók és ő maga is szegényben marad. Nem harcoshént, nem hozzá méltó módon viselkedik. Ha azonban még így sem értjük, hogy miért ennyire fontos a halállal való kapcsolatuk, íme, egy kicsit európaibb megfogalmazás, ha így jobb: egész életünkben arra törekszünk, azt tanuljuk, hogy minden helyzetet, problémát megoldjunk, számunkra jól, kedvező módon. Ezek azonban olyan dolgok legtöbbször, amik váratlanok, kiszámíthatatlanok. A halál, ez az egy dolog, esemény az egyetlen, ami kiszámítható, ami biztos az életünkben, hisz mi is tudjuk, hogy eljön. Miért ne készülünk fel rá? Vagy inkább: miért nem készülünk fel rá?

Egy másik nagyon fontos eleme a bushidónak a jó és a rossz kérdésköre. Ha európai környezetben vizsgáljuk a kérdést, akkor alapvető fontossággal bír a kettő közti objektív különbségtétel. Ha ugyanis ez megtörtént, és fel is ismerjük, hogy melyik melyik, akkor

jó esetben tartózkodunk a rossztól. Van azonban egy buktatója ennek az értelmezésmódnak. Noha feltétlenül igazak az előző sorok, értelmezésbeli gondok léphetnek fel mindkét fogalommal kapcsolatban. Nézzük meg elsőként a jót, bár ugyan az érvényes a rosszra is. Íme két példamondat. Az első: Ez a süti jó. A második pedig: A mesebeli hős jó. Szerintem első olvasat után is érezhető a különbség a szó jelentéstartalmai között. Ugyanis nyilvánvaló, hogy a két mondatban nem ugyanarról van szó, bár mégis ugyan azt a szót használjuk rá. Nem mindig egyértelmű azonban ennyire a különbség, van, hogy észre sem vesszük, annyira halvány. A japánok nem nagyon ismerték a jó és rossz fogalmát, pontosabban nem így fejezték ki. Sokkal gyakrabban használták a helyes és helytelen fogalmát. Hozzá tenném nem a fent levezetett eszmefuttatás miatt, az csupán a könnyebb megértést szolgálja, ha furszállnánk, hogy miért nem, vagy miért nem úgy használták ezt a két, nekünk nyugatiaknak talán legősibb fogalom párunkat. Az új rendszerben – Tokugawák – úgy gondolták, hogy az egyszerű emberben is megvan a jó és a rossz is egyaránt (ez nyilván valóan helytálló). Azonban szerintük az egyszerű emberek unalmasnak fárasztónak találhatja, ha mindig jóra kell törekednie, ha mindig a nehezebb utat kellene választania. S mivel fárasztónak találja, bele is fárad, így a rossz dolgokra jobban hajlik majd. A gondolatmenet logikus, de szerintem nem helytálló. Két észrevétel.

Az első. A régi idők helyes-helytelen fogalom párját akarja átültetni a jó-rossz fogalom párjába, ami a süti-mesebeli hősös példa miatt sem túl szerencsés. Régen a jó-rossz fogalma pedig egyébként sem volt nagyon használatban, noha egészen biztos, hogy tudták, hogy mi az. Egy cselekedetre sokkal inkább mondták, hogy helyes, minthogy jó. Miért? Helyes cselekedet volt, ha egy szamuráj, daimyója parancsára elvégezte a feladatát. Azonban ez lehetett az is, hogy társaival együtt megölték uruk ellenségét, jóllehet, az, semmit sem ártott nekik. Helyesen cselekedtek-e? Mindenképp, hisz maximálisan végrehajtották uruk parancsát, engedelmeskedtek harcoss kötelességeiknek. Viszont, hogy jót cselekedtek volna? Erősen kétlem, hogy jó cselekedet olyan embert, embereket megölni, akik az ég világon semmit sem ártottak nekem, pláne ha azon embereknek, akiket megölték családjuk volt. Helytelen lett volna viszont az, hogy ha a szamuráj megtagadja ura akaratát. Azzal szinte a legnagyobb bűnt követték volna el, amit csak szamuráj elkövethet. Ezért nem túl jó, a régi helyes – helytelenre ráhúzni a jó – rosszat.

A második. Ha logikusan gondolkozunk az adott Tokugawa – korabeli viszonyok között, miért találná fárasztónak az egyszerű ember a jóra törekvést, és miért ne találna annak a harcoss? Alapvetően a családcentrikusság az alacsonyabb rétegekbe is bele lett nevelve a Tokugawáknál. A tisztelet, hűség, kötelességtudat még nagyobb szerepet kap (jóllehet eltorzítva, a császárra kihegyezve). Az erkölcsi, normabéli mérce tehát kezdett hasonlóvá válni, kevesebbek voltak ilyen téren, de már nem annyival, mint az előtt. Az alsóbb rétegeknél pedig gazdagodás figyelhető meg (kereskedők, kézművesek, helyenként még a földművesek is), míg a szamuráj osztály anyagilag fokozatosan süllyedt. Ha érényekben nem is, anyagilag tehát közel olyan tehetőssé, ha nem tehetősebbé váltak, mint a szamurájok. Létbiztonságuk tehát nőtt a szamurájoké viszont csökkent. Utóbbiak ezt nyilvánvalóan kudarcként, helyzetük romlásaként, lecsúszásként élték meg. Elvileg tehát logikus, hogy éppen nekik lenne nehezebb jót cselekedni, hisz nyilvánvaló, hogy reménytelenségben hamarabb hagyja el magát az ember, mint kiegyensúlyozottságban. A bushido, tehát bármennyire is nehéz, a feltétlen jó, helyes viselkedést várja el a bushiktól. Aki pedig e cselekedetekre a körülményektől függetlenül képes, az valóban követendő, példa értékű. Ez utóbbi hiányát hangsúlyozza ki

a Harcosok Útja, úgy, hogy elterjedt szokásként említi. Az emberek állhatatlanságára hívja fel a figyelmet, ami pedig a gyávaságra utal. E rossz, gyáva szokás elleni küzdelemre, e csorba kiköszörülésére szólítja fel tehát a bushikat. Utolsó problémája e kérdéskörnek, hogy milyen jó cselekedetek vannak? Van, ami ösztönös, a szívünkéből fakad. Van azonban, hogy valamilyen külső inger befolyására, nem feltétlenül önszántunkból ered, hogy jó teszünk. Mit ér hát ez utóbbi, hisz az első az igazán becsülendő. Nyilván nem egyenértékű a két dolog, de nem mindenki születik azzal a képességgel, hogy ösztönösen tudja, hogy mi a jó. Sőt, ha valaki ezzel is születik, koránt sem biztos, hogy élete folyamán meg is tudja tartani e képességét. Adott hát a kérdés, hogy hogyan fejlessze ki magában az, aki nem e képességgel születik, az ösztönös, őszinte, önmagából fakadó jócselekedetet, hogyan törekedjen jóra, ha nem külső inger befolyására? Az út tehát a következő: először külső hatásra cselekszik jót, majd később megszokottá válik számára, hogy jót tesz. A jó úton járás igénye alakul ki az adott személyben. Párhuzamként had említem meg, hogy a bátorsággal kapcsolatban is ugyanerre a folyamatra hívja fel a figyelmet a bushido.

A harcosokra kiterjedő szabályok szintén meghatározó szerepet foglalnak el a szempontok között. Alapvetően két részre bonthatók ezen alapszabályok. Az egyik az általános szabályokat tartalmazza, míg a másik a szükségállapotra vonatkozókat. Az általános szabályzat a békeidőre vonatkozóan tartalmaz előírásokat. Felhívja a figyelmet a harcos higiénijára, a rangnak, méltóságnak megfelelő öltözködésre és a viselkedés módjára. Fontosnak tartja a szabadidő aktív kihasználását is. Itt az olvasásra, szépírási gyakorlásra, önképzésre fekteti a hangsúlyt. Leszögezi továbbá a fegyverzettel kapcsolatos eljárásokat. E szerint folyamatosan csiszolni, gyakorolni kell a kardvívást, a lándzsaforgatást, az íjászatot és a többi harcművészetet is.

A szükségállapotra vonatkozó szabályok a hadsereg és a hadviselés szabályaira értendők. Ebben az állapotban mutatkoznak meg igazán a harcos érdemei. Ekkor a hivatalos, béke béli, hivatali ruhát le kell vetniük (ebből is látszik, hogy a Tokugawák alatt íródott, hisz előttük erre nem lett volna szükség), katonai ruhát, páncélt kellett felöltönniük, a hivatali, udvariaskodó modort félre kellett tenniük, az udvari, előkelő beszéddel együtt. E beszéd ugyanis sokkal finomabb, bőbeszédűbb volt, mint a katonai. A katonai sokkal durvább, lényegretörőbb volt, így azt békeidőben illetlenség, modortalanság volt használni. Ha egy bushi mindkét csoportnak (az alapszabály két csoportjára gondolok) eleget tudott tenni, akkor válik kifogástalan harcossá az illető. A Tokugawák előtt a bushinak „csupán” bushinak kellett lennie. Egyetlen dologra kellett összpontosítania, hogy azt a szerepét jól ellássa. 1600. után azonban figyelmét kétfelé kellett osztania. Ami logikusan magával vonta, hogy nem biztos, hogy mindkét dolgot olyan maradéktalanul el tudta látni, mintha csak egyre kellett volna koncentrálnia. Így a Tokugawák alatt sokkal nehezebb volt bushinak maradni, annak lenni, amik igazából voltak. Ezért is figyelhető meg a lazulás, az eltunyulás, a hanyagság. E korban már külön fel kellett hívni a harcosok figyelmét, hogy a szívükben lobogó harci szellem nélkül saját maguk és a két kardjuk mit sem ér. Meglehetősen szomorú dolog ez meglátásom szerint. Mindezek mellett kimondja még a bushido, hogy ha nem tudják kifejezni a szívükben rejlő tiszteletet, hűséget udvarias formában – mondjuk az uruk és a szüleiék iránt – akkor az semmit sem ér. Ha ugyanis ura, vagy szülei jelenlétében, az elvárt, megfelelő módon tud viselkedni – tehát megadja a tiszteletet, ellátja kötelességét –, akkor is kell tudnia úgy viselkednie, ha azok nem látják, függetlenül attól, hogy azok tudomást szereznek e jó tetteiről, viselkedéséről vagy sem. Ha így tesz, akkor válik tiszta szívű, igaz harcossá.

Szintén a harcos főbb erényei közé tartozik a szolgálat. Előfordulhat, hogy rossz pénzügyi körülmények közé kerül a bushi, de ekkor is ugyan úgy, rendíthetetlenül, panasz nélkül kell szolgálnia urát, mint amikor rendes anyagi körülmények között volt. Nem szabad tehát a harcosnak rossz anyagi körülményeiről panaszkodnia, nem volt szabad arról senkinek tudnia. Ha ugyanis kiderül, akkor meg fogják vetni a bushit, hogy nem tudja megfelelően beosztania pénzét. Ha tehát nehéz körülmények közé kerül, muszáj alkalmazkodnia helyzetéhez például az életmódjával, öltözködésével. A nehézségek elviselése ugyanis kiválóan fejleszti a jellemet. Ettől függetlenül azonban azon kell lenni, hogy minél előbb rendbe tegye a saját, vagy adott esetben gazdája pénzügyi helyzetét. Mindezek mellett, saját hibáján kívül is előfordul, hogy pénzügyileg megszorul. Ilyen eset lehet, ha rendkívüli szolgálat teljesítése esedékes. Ehhez vérszertalék kell. Tehát akár saját hibájából, akár saját hibáján kívül szorul meg, meg kell oldania a helyzetet. Ilyenkor lehet kölcsön kérni, ékszereket (nem csak a feleségét) eladni, zálogba adni. Ugyanis csak ezen cselekedetek segítségével láthatja el maradéktalanul a feladatát. Mindezen cselekedetekről (kölcsön, zálog, eladás) senki nem szerezhet tudomást, ugyanis ekkor is megvetés a következmény.

Azonban nem csupán a békebeli, hanem a harcos katonai szolgálatára is kiter a bushido. Háborúban egyértelmű a feladata, nem pihenhet. Ha éppen nem harcol, akkor alakulatokat állít össze, támadást tervez, vagy épp engedelmeskedik feljebbvalója parancsának. Béke időben is van azonban katonai szolgálata a bushinak és most következik a Tokugawa kora béli toldás. Ez természetesen más, mint az előbb felsoroltak. Ilyenkor őr, vagy futár, de lehet, hogy éppen csak kísérő feladatot lát el. Ezzel azonban nincs vége a harcos feladatának. Hisz legyen bármennyire unalmas, együgyű, egyszerű is az adott feladat, azt maradéktalanul el kell látnia legjobb képességei szerint, hisz ez a kötelessége, ezt várják el tőle. A régi kor bushijai háborúban éltek, írja a bushido. Áztak, páncéljaikban főttek a napon, sárban dagonyáztak, fagyoskodtak, a földön, köveken aludtak, korpát és rizst ettek. A Tokugawák alatt pedig otthon, tatamin aludtak, azt ettek, amihez kedvük volt, kényelmes ruhákban jártak. Tehát nincs okuk panaszkodni a járőri, kísérő feladatok miatt. De mint már említettem e feladatokban is, mint minden másban, amit rájuk bízta, kerülniük kellett a hibát, a tévedést. Ha tehát elvállaltak valamit, azt előtte alaposan mérlegelniük kellett. Ha tehát teljesíthetőnek vélték a feladatot, akkor elvállalhatták, ha nem, akkor sem volt gond, mert akkor nem is mondhattak. Felhívja azonban a figyelmet a bushido, hogy ha sokáig gondolkodnak, hogy elvállalják-e vagy sem, akkor bizonytalannak, vonakodónak, netán döntésképtelennek tartják a bushit. Nos, ezek a dolgok sem egészen így voltak a Tokugawák előtt. Akkoriban ugyanis nem feltétlenül volt döntésük abban, hogy elvállalhassanak-e egy feladatot. Ha ugyanis rájuk bízta valamit, nem biztos, hogy megkérdezték, hogy menni fog-e. Ha elvégezte, akkor sem dicsérték meg, ha viszont kudarcot vallott, akkor ura kegyétől függően akár szeppekukival is végződhetett a dolog. Mondjuk ez volt a jobbik eset. Szintén a szolgálathoz tartozott, hogy a szamurájnak teljességében, alaposan ismernie kellett ura családjának és annak területének történelmét.

Most pedig ejtsünk néhány szót az alárendeltségi viszonyról. Direkt kerülöm a hűbérség szót, mert szerintem nem helyén való, ha európai fogalmakkal írunk le egy közel sem európai fogalmat. Tehát a szamuráj mindaddig nem tudja ura iránt ellátni feladatait, amíg saját testét és életét magáénak tekinti. Ez a szülők iránti tiszteletből fakad. Ott a következőt találhatjuk a bushidóban. Szüleink testéből és húsából származunk, mi is a részünk vagyunk. Sokszor azonban megfeledkezünk erről, vagy túl nagy, mindenesetre nagyobb szerepet,

jelentőséget tulajdonítunk saját részünknek, mint amekkora valójában. Azonban mi mással tudnánk meghálálni azt, hogy élünk, mintsem a feltétlen engedelmességgel. Ez, a szülők iránti tisztelet mutatkozik meg az uruk iránti tiszteletben is. A harcos tehát, ha saját életét nem magáénak tekinti, akkor a következőképpen gondolkozik. Nem tudhatja, hogy mikor lesz szükség rá, tehát vigyáz magára, egészségére. Nem falánk, figyel táplálkozására, nem iszákos, edzi testét, szellemét, nem hál mindenkivel, aki az útjába kerül, egy szóval egészséges életmódot folytat. Ezután azonban következik egy kis belemagyarázás. A következő, hogy kerüli a veszekedést, a konfliktusokat. Ez Tokugawa kori hatás. Az kérdés olvasható tehát, hogy mi van, ha egy veszekedésnél lehet, hogy addig fajul a dolog, hogy kardot kell rántaniuk. Ekkor megvívna s benne van (több mint valószínű), hogy az egyik fél elesik. Ha viszont ezt történik, holtan aligha tud ura szolgálatába állni, amikor annak szüksége van rá. A Tokugawák előtt ez nem okozott problémát, hisz ha már kardot rántottak, akkor valószínű, hogy becsületbeli kérdéssé vált a vita, amiben pedig nem volt pardon. Ez előtt sem keresték tehát a bajt a samurájok, inkább úgy mondhatjuk, hogy nem akarták ki kerülni, ha az útjukba állt. Miért is kerültk volna ki? E korban (XVII–XIX. század) tehát nem azt mondták, hogy ha egy másik úr táborából az utcán megsértik, akkor menjen oda, vágja le, és megőrizte becsületét, hanem azt, hogy előbb békítsen, utasítson rendre, s csak a legvégső esetben keveredjen harcba. Térjünk azonban vissza a konfliktusokra. Ezek a nézeteltérések, viták egyértelmű, hogy a beszédből alakulnak ki. Azt mondja tehát a bushido, hogy csak akkor kell – nem csak ilyen helyzetekben, hanem egyébként is – beszélni, ha muszáj. Tartózkodni kell tehát a sértő, nem megfelelő szavak használatától és a vitától. A Tokugawák előtt is élt az, hogy nem beszéltek sokat, csak ha muszáj volt, de mint már mondtam, a vitákat nem kerültk minden áron.

A harcosoknál a Tokugawák alatt külön kiemelik a lustaság fogalmát a bushidoban. Azt olvashatjuk, hogy az urát szolgáló bushinak az élete a mából áll, hisz annak teljesen meg akar felelni. A holnapja bizonytalan, tehát nem foglalkozhat vele. A bushi minden napjának tehát olyannak kell lennie, mintha az lenne a szolgálat egyetlen napja. Ez esetben nem fog lazítani, nem lesz hanyag. Egész nap a tökéletességre kell törekednie, nem szabad a holnapkal foglalkoznia, arról gondolkoznia, mert az elvonja a figyelmét a valódi munkától. Nem szabad tehát a távoli jövőre gondolni, mert annak unatkozás, lustaság, figyelmetlenség a vége, ami a hanyagság melegágya. Mindezt megelőzheti a bushi, ha a rábízott munka előtti időt felkészüléssel, ráhangolódással tölti, nem pedig a „pihenjünk, amíg lehet” gondolat a jelszava. Azonban a túlbuzgóság sem elfogadott a bushido szerint. Az ugyanis csalódáshoz vezet, aminek nyugtalanság, unatkozás, idegeskedés a vége, ami szintén megvetendő egy samuráj számára.

A következő, és itt egyben utolsó pont a harcosra vonatkozó szabályok közül az önmérséklet. Azt olvashatjuk, hogy ha egy samuráj rendkívül jól elvégzi munkáját, akkor sem szabad azért dicséretet elfogadnia, nem volt szabad arról beszélnie, mert a hengegés, a becsvágy nem samurájhoz méltó. Ha azonban egyáltalán nem dicsérték meg a kiválóan elvégzett munkájáért, azt meg különösen nem volt szabad felhoznia, továbbra is ugyan azon a színvonalon, ugyanazzal az elszántsággal kellett végeznie feladatát. Ha ugyanis maradéktalanul elvégezte munkáját, ami az elvárás volt, ami természetesnek számított, akkor miért dicsérik meg olyanért, ami magától értetődő. Mindezzel a Sengoku Jidai-ra (Szenzoku Dzsuidai), a Hadakozó Államok korára utaltak akkoriban. Akkor ugyanis – mint ahogy előtte is bármikor – életüket áldozták anélkül, hogy egy kicsit is hengegtek volna. Nem nagyon

vágytak tetteikért hírnevet – függetlenül attól, hogy ha olyan tett volt, biztos, hogy felhívta magára a figyelmet –, természetesnek vették, amit tesznek. Hűség és kötelességtudat terén tehát nincs különbség, hogy béke van, vagy háború, mondja a bushido.

A Harcosok Útjában azonban nem csak a bushik harci erényei vannak lefektetve. Megkívánta ugyanis a helyzet, hogy a hivatalnoki feladatokról is szót ejtsenek a kor bölcsei, hisz számos – szinte mindegyik – szamuráj hivatalnok is volt egyben. A harcosnak tehát elvárás lett, hogy hivatalnok is legyen. Így most már nem csak a harci, hanem a hivatalnoki feladatait kellett ellátnia szintén makulátlanul. Ha viszont hivatalnok, akkor tanulmányokra van kötelezve, hisz a korábbi polgárháborús, időkben nem tudtak használni még szótárt se, írni, olvasni se nagyon tudtak, mert akkor nem ez volt a feladatuk. A fiatal gyerekeket tehát nyolc, tíz éves korukig írni, olvasni tanították meg az irodalom ismerete mellett. Ez után következett csak a harcművészetek gyakorlása, mikor betöltötték tizenkettedik életévüket. A tisztviselőkkel kapcsolatban egy mondás járta akkoriban. „A fehér kabát és a tisztviselő akkor a legjobb, amikor új.” A fehér kabátot is, ha sokat hordják, bekoszolódik és csúnya lesz. Ugyan ez volt a helyzet már akkor is a tisztviselőkkel. Amikor még „újak” voltak, pontosan végre hajtották az utasításokat, a legapróbb szabályokat is lelkiismeretesen betartották. Az idő múlásával azonban változott a helyzet. Azonban nem elég, ha csak kívülről látszanak tisztának. Ugyanis ha titokban, mindenki tudomásán kívül, de mégis mohón akar, vágyik valami után (legyen az kiváltság, vagy bármi más), akkor könnyen a saját szándékaik felé hajlíthatók. Ezt pedig korrupciónak hívják és a fehér kabát már be is koszolódott. A baj csak az, hogy a kabátot, ha koszos, ki lehet mosni, a jellemet, viszont nem. Így azt az embernek a nap minden órájában tisztán kell tartania. Tehát mindig arra kell gondolni, hogy milyen könnyen bemocskolódhat a jellem (a következőkben a Tokugawa kori gondolkodásmódot olvashatjuk), s milyen nehéz azt kimosni, ha egyáltalán ki lehet. Az eszközök, amikkel a hivatalnok, jellemének fehér kabátja tiszta maradhat: a hűség, a kötelességtudat (ezek távol tartják a foltokat) és a bátorság (ez pedig állhatatossággal eltávolíthatja a foltot). De azért ne felejtjük el, hogy jellemünk, akár a fehér kabát, a sok mosástól elrongyolódik.

A hivatalnokoknak szintén előírta a műveltségük folyamatos csiszolását. Eddig a legfontosabb az erő, a keménység volt. A legtöbbben nem tudtak írni, olvasni, de nem is volt rá egyáltalán szükségük. Érdekes, hogy ennek ellenére bölcsességük fenn maradt, ráadásul nem is akár milyen bölcsesség. A Tokugawák alatt, ha csak erős, fizikailag kemény volt az illető, semmiben sem különbözött a földművestől. Ezért tehát fontos a műveltség csiszolása. Értették ezen legfőképp és mindenek előtt az irodalmat, a költészetet, a történelmet, valamint a teaszertartást (ezt régebben kivétel nélkül mindegyik harcos ismerte, bár nem mutattak iránta nagyobb érdeklődést). E tanulmányok alapján érthetik csak meg a múlt és a jelen közötti összefüggéseket. Verset írnia még a legalacsonyabb rangú szamurájnak is tudnia kellett, s ismernie kellett a japán irodalmat is. Ha azonban ezért minden mást félre dobott, akkor elveszítette szamurájságát. A sok tanulásra felszólítás mutatja, hogy több a szabadidejük, mint a régi időkben. Akkor ugyanis nem értek rá ilyenekkel foglalkozni, sokkal inkább megfigyelhető, érezhetőbb volt a mára, a mostra figyelés. Kihangsúlyozza azonban a bushido, hogy a tanulás, a tudás miatt el is torzulhat a jellem elég könnyen. Önteltté, gőgössé válhat ugyanis az egyén. Lenézi a többi, mondván, hogy sokkal többet tud náluk, holott lehet, hogy a másik tudatlan, de az is lehet, hogy százszor értékeesebb, mint ő. De nem csak ezt a veszélyt hordozza magában a túlzásba vitt, túlbuzgó tanulás. Egy idő után ugyanis lehet, hogy egyre jobban kezdik majd érdekelni az adott egyént a külföldi dolgok.

Egyre többet kezd el velük foglalkozni, s egy idő után mindent elfogad, ami külföldi. Ez viszont Japánra nézve nagyon káros következményekkel járhat. A bushido a becstelenséget a minisztereken keresztül mutatja be. Két osztályra bontja őket. Az egyik a tolvaj, míg a másik az alattomos. Azt, hogy ki melyik osztályba tartozik, attól teszi függővé, hogy ki, hogyan bánik a pénzzel, vagy a másik bizalmával. Mind a kettőt elítéli, de röviden csak annyit, hogy a tolvajt tartja jobbnak egy picivel, noha mindkettőre halál vár. Végül egy idézettel zárnám le, hogy hogyan vélekedik egy bölcs, az igaz, tiszta szívű hivatalnokról: *„Aki nem akar se életet, se nevet, se rangot, se pénzt, nehéz uralni. Csak az ilyen rettenthetetlen férfiak tudják az állam nagy ügyeit sikerre vinni.”*

Fentebb már láthattuk, hogy mit mond a bushido, hogy miért olyan fontos, hogy annyira tiszteljük szüleinket. Azonban ha szóljak kicsit bővebben a családi kapcsolatokról, a bushido szemszögéből. A szülő – gyermek viszonyt egy fa segítségével szimbolizálja. A gyökerek a szülők, az ágak a gyermekeik. Az ágak miatt azonban nem hanyagolhatjuk el a gyökereket, hisz ha ezt tesszük, nem lesznek ágak sem. Ez meglehetősen önző dolog lenne.

Külön kitér az asszonyokkal való viselkedésre. Természetétől függően kell vele bánni, úgy kell rendre utasítani, úgy kell elmagyarázni amit szeretnénk, hogy azt felfogja, hogy abból értsen. Nem szabad kocsisként ordibálni vele, mert az szintén nem méltó egy szamurájhoz. Továbbá szintén nem lehet verni, ütni az asszonyt. Egy példát hoz erre. Ha egy lány, nő, férfi lenne, soha nem tűrné, hogy megverjék. Mivel azonban nő, nincs más választása, el kell tűrnie a verést, a szidást (Függetlenül attól, hogy ez nem méltó egy férjhez, de az már a férj baja; ha viszont az asszony nem tűri, az már az övé. Attól még tehát, hogy a férj, helytelenül cselekszik, a nőnek nem kell szintén helytelenül cselekednie.) Egy szamurájhoz nem méltó az olyan viselkedés, amikor olyat sérteget, akiről tudja, hogy nem áll módjában, nincs hatalma visszavágni. Ha azonban ennek ellenére így tesz, akkor az a bushi gyáva.

Szintén említésre került már az örökbe fogadás divatossága a Japán történelemben, pláne az Edo bakufuban. Azonban ezt leszámítva is könnyen előfordulhatott, hogy egy bushi unokaöccse lett annak ura, miután elfoglalta az unokaöcs, a családfei székét. Ilyen és ennél sokkal bonyolultabb, szinte szappanoperába illő helyzetek alakultak ki, ám e helyzetekben is a messzemenőig ott kellett lennie az elfogadásnak, az alázatnak, a helyzettel, a szituációval szemben. Alapvető követelményként állítja fel a bushido, hogy a rokonokkal távolságtartóan kell viselkedni, viszont, ha már a fentiekben említett szegénység üti fel a fejét, akkor is a rokonokkal kell maradni.

A szamuráj erkölcsök között szintén fontos helyet foglal el a mértékletesség, a szerénység. Ezeket is mindig szem előtt kellett tartania a bushinak. Ha ugyanis például nem mértékletes, akkor túlköltekezik, ami az anyagi lesüllyedéshez vezet, minek eredménye az lesz, hogy nem tud majd a szamuráj a rangjához méltóan, annak megfelelően viselkedni, tehát szegyenbe került. Végeredményül tehát csak a legszükségesebb dolgokra kell költeni. Azonban nem szabad átesnie a harcosnak a ló túloldalára sem. Ha ugyanis nagyon a fogához veri a garast, akkor megszállottja lesz a takarékoságnak, tehát fősvénnyé, fukarrá fog válni. Aki pedig ilyen, azt a harcos megveti.

A szerénység is szorosan hozzá tartozott a régi idők szamurájai erkölcséhez. Mint már többször említésre került, nem hengegtek tetteikkel, nem vártak külön dicséretet a tökéletes munkáért. Akkoriban (1600 előtt) például nem mondtak konkrét összeget a fizetésnél. Csupán annyit, hogy „egy gebe árért kérem”, vagy „egy ló árát kérem”. A régi idők bushijai

közt járta egy mondás: „A héja még akkor sem eszik magvakat, ha éhes, a harcos pedig fogpiszkálót forgat a szájában, még ha nem is evett.” Meglehetősen gőgösnek hangzik e mondat, de mi tagadás, ha az első részének van valóságalapja (már pedig van neki), akkor a másodikon is érdemes elgondolkodni, abból a szemszögből, hogy egy szamuráj azt tartotta elfogadhatónak, ha nem látszik rajta a nélkülözés. A Tokugawa kor előtti szamuráj ifjak nem beszéltek anyagi javokról, egyéb javadalmakról, s hogy mi mennyibe került. Mindezekon felül a testi örömeiket sem hajszolták a szükségleteiken felül. Mindig csak annyit tettek, mindenből annyit vettek, és mindennek annyit adtak, amennyit kellett. Se többet, se kevesebbet.

A nagyotmondás, kritizálás is egyre jobban elhatalmasodhatott a Tokugawa-korban, hisz erre is külön kitér a bushido. A nagyotmondásról már fentebb olvashattunk. A kritizálást, a másik háta mögötti beszédet is mélységesen megvetették. Egyrészt, mert nem őszinte cselekedet általában az ilyen, másrészt, meg soha sem tudhatja az ember, hogy abban a helyzetben, akkor nem csinálta meg volna ő is azt a hibát, ha nem nagyobbat. A másik háta mögött sem volt illendő kibeszélni a másikat. Ki tudja ugyanis, hogy az akitől hallották az adott személyről azt a bizonyos dolgot, kitől hallotta, az hogyan mondta el neki, s az aki nekünk mondja mennyire értette félre.

A bushido még számos erkölcsöt, követendő példát hoz, szabályoz, ír elő a Tokugawa-kor szamurájainak. Mindezek szintén nagyon fontosak, de a fentiek a legmeghatározóbbak, a mérvadóak. Nagyon kézre esett volna azt írnom, hogy a Tokugawa és az elkövetkező korok szamurájainak. Ez azonban nem lett volna igaz, hisz a tárgyalt időszak után megszűntek a szamurájok szamurájnak lenni. Pontosabban egy részüket voltak kénytelen megszűntetni, átalakítani a kor elvárása szerint.

1868-ban a Meiji-restauráció kezdete, automatikusan magával vonta a Tokugawa bakufu halálát és a szamurájok megmaradt előjogainak fokozatos kurtítását, végül pedig azok eltörlését. 1871-től, noha még nem tiltották be, de nem volt kötelező a két kard viselése. Ettől fogva a legutolsó földműves is ülhett lóhátra a közutakon, nem kellett térdet hajtania a közembernek, ha szamurájjal találkozott. A legmélyebb pont talán ott kezdődött, amikor a szamuráj elveszítette törvényes jogát arra, hogy levágja ellenfelét, ha az tisztelen volt vele szemben. Nem védhette meg azt a mögötte álló bő nyolcszáz év ősi szellemiségét, amit atyjai hagytak rá, például a becsületét.

A nagy jogadományozások közepette, mikor az emberi méltósághoz való jogok harsogása vált a nyugattól átvett divattá; mikor az élethez, boldogsághoz, való jogok elcsépelet szótagjait kántálta mindenki, akkor, azon sorok között vették el a szamurájoktól nem csak azt, ami szamurájokká tette őket, hanem azt is, ami őseiket legendákká emelte, azok erényeit, erkölceit, becsületét. Mintha addigi saját elveiket, értékeiket tagadták volna meg, s csapták volna arcul atyjáikat, s azok atyjait. Olyan ez, mint amikor egy embertől elveszik azt, ami emberré teszi, miközben azt mondják neki, hogy ez majd jó lesz neki, hogy ettől jobb ember lesz.

1869-ben új birodalmi parlamentet hívtak össze. Ekkor hangzott el először a seppuku eltörlésére tett javaslat, melyet ekkor még ugyan elvetettek, de nem váratott sokáig magára, míg közös megegyezés alapján elfogadták a javaslatot, s törvény lett belőle. Furcsa, hogy mikor emberi jogokról beszélünk, elveszünk valakitől a jogot, hogy nem csak, hogy hite szerint tiszta, igaz szívű maradjon az utókor számára, hanem még azt is megtagadjuk, hogy a saját értékei szerint, tiszta, igaz szívűként haljon meg. Mielőtt eltörlték volna, így vélekedtek a képviselők a seppukuról. *„Apolnunk kell ezt a szokást, ami a harcos osztály tagjaiban fenntartja a*

szégyenérzetet, aminek jelenléte kétségtelenül az, ami Japánt a többi ország elébe helyezi.” – „Miért kellene eltörölnünk ezt a szokást, a nyugati országok, nőies gyengeségét utánozva?” – „Az isteneknek ebben az országában nincs szükség arra, hogy ilyen törvényjavaslatról tárgyaljunk.” – „A szeppekü eredete az isteni ország életerejében van...”¹⁸

Szintén sor került rá, hogy felterjesszék javaslatként a két kard viselésének választhatóvá tételét. E javaslatnak a felszólalások ellenére szintén az előbbihez hasonló története lett. *„A barcos életelve, hogy békében sem feledkezik meg a háborúról. Mit is szólunk egy olyan rendelethez, ami arra kényszerítene bennünket, még zavargások idején is, hogy feledkezzünk meg a zavargásról? Milyen korban élünk?! – kérdem én. A katonai kasztnak a két kard viselésével az a célja, hogy a háborút, háborúval nyomja el, de ha a kard legnagyobb dicsősége az, hogy hüvelyében nyugszik, akkor az eredeti cél csak írásban él tovább.”¹⁹*

Ezen intézkedések előtt is – mint eddig láthattuk – csorbult már a szamurájok erkölcsé. A restauráció alatt azonban még nagyobb vehemenciával folyt a fokozatos, most már tudatos torzítás. Ezek után a közemberek próbáltak megfelelni a szamuráj erkölcsöknek. Ez már a Tokugawa-bakufuban is észre vehető volt, de a restauráció alatt öltött tömeges, óriási formát. Ekkor kezdődött a bushido tényleges, tudatos megerősöklése. A kormány ugyanis támogatta a közemberek fent említett törekvését. Azonban gondoljunk bele, hogy egy olyan erkölcsi, norma rendszernek akartak megfelelni, ami soha nem volt az övék – hozzá tennem, nem véletlenül. Nem nagyon érthették, hogy mi miért van úgy, ahogy a régi korok hős szamurájai viselkedtek. Ők csak annyit láttak, hogy azok a bushik hősök lettek, így ők miért ne lehetnének azok. Fogalmuk sem volt, nem lehetett, hogy milyen óriási felelősségük volt azoknak a szamurájoknak. Emlékezzünk vissza, amikor a Tokugawa kora béli filozófiai nézeteket vizsgáltuk! Azok a dzsúsák sem tudtak egyetemes, teljesség igényével készülni, mindent magába foglaló magyarázatot nyújtani arra a kérdésre, hogy mi is az a bushi. (Mellesleg megemlíteném, hogy a bushik nagyon jól le tudták írni pár sorral, hogy mik is ők, és ez teljesen meg is értették. Például: *„Hasonlóak ők (a bushik) a szélbe kített lámpához.”*) Más lapra tartozik, ha ebből a nyugati ember, vagy a közemberek az égvilágon semmit, vagy csak keveset értettek. A közember szerepét azonban szerintem koránt sem ennyire bonyolult meghatározni. Hogy lehet tehát azt megvalósítani, hogy egy meghatározhatatlanul bonyolult fogalommal akar válni az annál sokkal érthetőbb, egyszerűbb (társadalmat alkotó) elem. S mivel a közemberek nem nagyon értették mindig, hogy miről is van szó, a kormány örömmel „megvilágosította őket” és betömte a homályos foltokat. Így került a daimyo iránti hűség helyébe a császár iránti hűség, mely így első olvasatra nem tűnik nagy különbségnek, ám mégis közel nem azonos viszonyról, dologról beszélünk, nem ugyanabban a korban. A császárt nem is láthatták (ez mondjuk eddig is így volt) és közvetlenül az ég világon semmit sem kaptak tőle. Nem úgy a régi viszonyokban a daimyotól. Az életüket, létbiztonságukat köszönhatték neki, védelmet biztosított nekik, megadott nekik mindent, amit megérdemeltek és amire szükségük volt. Ez azonban tőlük is függött, hisz cserébe, hogy a daimyo mindent biztosított, mindenüket is kérte cserébe. Most azonban... Hogyan adott meg mindent a császár a jogi útvesztők között, hogyan védte meg őket, a jogállamiságban, ha valaki az utcán valamilyen előre megfontolt szándékból vagy csak úgy megölte őket. Mindezek ellenére a „kampány” sikeresnek volt mondható. A régi eszmékbe, szokásokba illesztették bele az újakat, de csak azokba, amiket elfogadhatónak találtak. Több eset volt például, hogy iskolaigazgatók haltak meg tüzesetekben, miközben az iskolából a császár képét mentették ki. Volt, amiben azonban nem volt teljes a siker. A harakiri a XX.

század elején még mindig nem halt ki teljesen.

1876-ban, mint már említettem, eljött az az idő is, amikor betiltották a kardviselést. Innentől számítjuk a szamurájok csoportjának megszűnését. Az intézkedés kiadásakor rengeteg seppukut követtek el tiltakozásként.

Nem sokkal később azonban kiderült, hogy túllőttek a célon. Ugyanis az eddig vak és kérdés nélküli engedelmesség, a jogállamiságban a kihasználás és a visszaélések melege lett. Jól jellemzi ez a jogállamiságot. Vallási téren is történtek változtatások. Mint láttuk a Tokugawák alatt a zen buddhizmus helyét átvette a neokonfucianizmus, míg a Meiji-restauráció alatt a shintót hozták vissza államvallássá, valamint a katolicizmus is nagy méreteken újra terjedni kezdett, mondhatni előbújt addigi rejtekeről.

S, hogy hogyan változott a bushido a restauráció következményeként? A Tokugawák alatt minden szamuráj tudta, hogy mit kell tennie, hol a helye, tehát kötelességeit legjobb tudása szerint tudta ellátni. Ez a szokás a restauráció után gondolkodás nélküli konformizmussá változott. A lényeg tehát eltorzul, s a bushidonak ez az egész rossz megítélést kölcsönöz (gondolkodás nélküli engedelmesség és csak hűség, ötvözve a bushi erkölcsökkel vezetett ide). A bushidóból származó néhány erkölcs azonban még ma is csendesen tovább él. Ilyen a japánokra még ma is jellemző hűség, hisz nagyon ritka a munkahely, foglalkozás váltás. A stabilitás azonban merevséggé változott. Adott egy alkalmazott, aki nem kap fizetésemelést, szakszervezeti reklamációra nagyon nincs lehetősége, munkahelyet viszont nem válthat. Az érzések terén szintén, még ma is nagyon nagy önfegyelmet tanúsítanak. Az öngyilkosság pedig még mindig nem elélt dolog náluk. A megoldhatatlan problémák előli nemes kitérést látják benne.

A szamuráj megítélése rossz fénybe került mára. Rossz fényen értem, hogy képe megváltozott, csupán egy, egy dimenziós sztereotípiává vált az ősi szimbólum helyett. A kérdésre tehát, hogy mennyiben közös a bushido eszményeinek mai felfogása az eredeti eszmékkel, azzal, ahogy a szamurájok felfogták, megélték, koránt sem vidám választ adhatunk.

„A virágok színe tanúsítja az igazságot, hogy mindaz, ami virágzik, el kell hervadnia.”

Hogy egyszerűen össze lehet e foglalni a folyamatot? A bushido, a Tokugawák merev, bezárkózó rendszere alatt megmerevedett, elveszítette életszerűségét, rugalmasságát. A bushik nem csak harcosok, hanem rendkívül összetett emberi lények, melyeket nem hogy manapság, hanem még saját korukban sem értett meg mindenki. A bushido tehát saját szabályrendszerük, s mivel sajátjuk, sőt mondhatni, ők maguk a bushido, a körülményektől függően más-más szemszögből közelítették meg azt. Erre lehetőségük volt, és ez nem azt jelentette, hogy változtattak rajta. Amikor pedig erről beszélünk, azokra az időkre gondolhatunk, mikor még nem volt szükség leírni ezeket az eszméket, nem merevedtek meg azok. Hisz meglátásom szerint, egy több mint nyolcszáz éven keresztül folyamatosan létező, gyakorlatban lévő eszmét korántsem lehet merevnek nevezni. S mit jelent, hogy még ma is, a megszűntetése ellenére, még mindig képes volt átvészelni a más szellemben élő korokat, sőt aktívan, noha nem teljesen él tovább? Szerintem ez egy különbségre hívja fel a figyelmet. Arra, hogy miben különbözik az örök érvényű eszme, a múlt eszméihez való ragaszkodástól.

A folyamat végére tehát kijelenthető, hogy Japán végérvényesen a jogállamiság korába lépett. Ekkor vált lehetővé, hogy az emberek ne vegyék észre, hogy amiért küzd az újfajta berendezkedés, törvény, annak ellentétét csinálja meg azokkal, akik eddig vezették őket: a

saját alkotmányos, mindenkit megillető jogi nézeteiket, addig soha nem látott szabadságot hirdettek, de aki ezzel nem értett egyet, azt elítélték, kiközösítették. Meglehet, hogy ez előtt lehullott néhány fej a helyéről, de ok nélkül sose (akkor lehet, hogy nem is a helyükön voltak?). Lehet, hogy mindennaposak voltak a halálesetek, de biztonság, rend volt, s mindenkinek megvolt a megélhetése, s mindenki tudta, hogy mit miért kap. Ez után viszont lehet, hogy nem volt annyi haláleset, nem voltak olyan szigorú hierarchikus, alávetettség béli viszonyok, lehet, hogy több – minden embert megillető – joga volt mindenkinek (a köztörvényes bűnözőt is beleértve), de miért, ha nem járult hozzá ugyan olyan súlyú felelősség; miért, ha jogaikkal nem tudtak mit kezdeni, azokat helyesen alkalmazni?

E változás következtében vált lehetővé csak, hogy egy egész társadalmi rend, mely addig az akkori – és bizonyos értelemben véve a mai – Japánt Japánná tette, egyik napról a másikra eltűnjön, hogy utána a jogállamiság zászlaja alatt, nyakatekert jogi, politikai eljárások, önámítások, törvényessé vált hazugságok között, az „igazság”-ból lassan elhalványuljon az „i”.

Itt, hát az út vége, amiről az első oldalak egyikén beszéltem. Meg lehet e ítélni, egyáltalán meg kell-e ítélni bárhogy is egy oldalúan a fentiekben ábrázolt folyamatot, problémát? Lehet e egyáltalán úgy beszélni ezekről a tényekről, eseményekről és azok következményeiről, hogy jó volt-e vagy rossz? Az intézkedések és azok következményei mindenkire máshogyan: pozitívan, vagy negatívan hatnak, s ez a szubjektivitás jól is van így. Lehet-e rajta vitatkozni? Mindenképp. Egy valami azonban biztos. Legyenek a fentiekben bemutatott intézkedések akár pozitívak, akár negatívak. Akár helyesek, helytelenek, jók vagy rosszak; ezek nélkül Japán biztosan nem úgy éli át ezt a számos nemzetnek katasztrófálisan végződő időszakot, s nem kerül ki belőle úgy, ahogy túlélte, ahogy kikerült belőle. S hogy ezzel nyert-e vagy sem? Győzött-e vagy veszített Japán? Győzött, mert úgy került ki lehetetlen, nehéz helyzetéből, hogy nem pusztult el a léteért folyó harcban, de mégis valahol elveszítette addigi önmagát. S veszített, mert a korszak után, noha régi valóját tekintve elveszítette azt, de mégis győztesen került ki a helyzetből, mert vesztesége ellenére magára talált, s megőrizte azt, ami miatt ma is eszünkbe jut, ha azt mondjuk: Japán.

„Soha ne feledjétek el, ti, akik egyszer anyává váltok, hogy a samuráj számára az a természetes, ha meghal.” (Joshida Shoin)

BIBLIOGRÁFIA

- R. H. P. MASON: *Japán története*. Budapest, 2004, Püski.
- JAMAJI MASANORI: *Japán*. Történelem és hagyományok. Budapest, 1989, Gondolat.
- CATHARINA BLOMBERG: *Szamuraók*. Japán harcos nemességének történelmi háttere. Budapest, 2004, Szenzár Kiadó.
- LOUIS FRÉDÉRIC: *Japán hétköznapjai a samurájok korában*. Hunor kiadó, 2004.
- TAIRE SHIKESUGE: *Bushido soshinu*. Ford.: Tokaji Zsolt. Budapest, 2004, Szukits könyvkiadó.
- DAIDOJI YOUZAN: *A bushido alapjai*. Budapest, 2003, Szenzár Kiadó.
- YAMAMOTO TSUNEMOTO: *Hagakure*. Budapest, 2004, Szenzár Kiadó.
- STEPHEN TURNBULL: *Szamuraók*. Budapest, 2005, Kossuth Kiadó.

JEGYZETEK

- ¹ Au: a légzésszabályozás művészete
- ² sakkatsu jizai (szakkacu dzsizai): megszabadulás az ölés, valamint az élet megóvásának szándékától.
- ³ Kisan (kizsan): az első adódó alkalom megragadása
- ⁴ rinkiohen: minden körülményhez való alkalmazkodás
- ⁵ Kyojitsu (kjodzsicu): üresség és telítettség
- ⁶ toi sokumyo (toi szokumjo): találegonyság
- ⁷ jin-gi (dzsin-gi): jóindulat és igazságosság
- ⁸ Fudoshin (fudoshin): megingathatatlan lélek
- ⁹ Mushin (musin): a tudat üressége
- ¹⁰ Kami: a shinto vallás isteneit, szellemeit hívták így, jól lehet, inkább, mint valaminek (háború, természet, béke stb.) a szellemeként tekintettek rájuk, imádkoztak hozzájuk. Csak a legnagyobb tiszteletnek örvendő shogunok kaphatták meg ezt a megtiszteltetést. A mindenkori japán császár Amaterasu (Amaterasu) a leghatalmasabb kami, a nap kamijának leszármazotta, így ő is isteni dicsőségnek örvend.
- ¹¹ Ki-nai: eredetileg a mindenkori császári székhely körüli tartományt és a főváros területét értették alatta. Később csak a főváros körüli területének megnevezésére használták, mely terület közvetlen a tenno (lásd lentebb) ellenőrzése alatt állt. (Yamamoto (Jamamotó), Yamashiro (Jamasiró), Kavachi (Kavacsi), Seccu (Szeccu), Idzumi kunikra (lsd. lentebb) értették) Tenno (Tennó): az isteni császár, Kuni: fővároson kívüli közigazgatási terület.
- ¹² R. H. P. Mason: Japán története. 183.
- ¹³ Catharina Blomberg: Szamurájok. 178.
- ¹⁴ Blomberg: i. m. 184. 1. bek.
- ¹⁵ Catharina Blomberg: Szamurájok. 200.
- ¹⁶ Tenryo (tenrjo): a mindenkori shogun birtokainak egységes elnevezése.
- ¹⁷ Shinto (Sintó): Archaikus japán vallás, mely leegyszerűsítve természetiszteletet jelent. Mai napig államvallásuk egyike.
- ¹⁸ Catharina Blomberg: Szamurájok. 220. utolsó sor.
- ¹⁹ Blomberg: i. m. 221. 1. bek. 8. sor.

